

DE POLDERS EN DE DUINEN

1. Het schorreveld

De hoofdstukken 1 en 3 maken het de lezer duidelijk dat het grondgebied van Knokke helemaal door de zee aangeslibd, en door de mens op de zee veroverd is. Op de bedoelde bladzijden volgen we stap voor stap de aanslibbing en de landwinning. Bij het afleggen van die weg wijden we een aantal paragrafen aan twee belangrijke aspecten van de historische geografie, nl. de dijkenbouw en het systeem van de afwatering.

We hebben minder aandacht besteed aan het landschap, vooral omdat de oudste polders — chronologisch gezien moesten die eerst aan de beurt komen — ons geen directe aanduidingen aangaande hun uitzicht verschaffen. Naarmate de inpoldering van de Zwinmonding eeuw na eeuw dichterbij onze tijd komt, ontmoeten we meer en meer geschreven bronnen, die ons vertellen over het landschap vóór en na de indijking. Nu keren we op onze stappen terug, en geholpen door de bedoelde gegevens zullen we trachten na te gaan hoe de Vlaamse kustvlakte eruit zag op het einde van de Duinkerke II en in de daaropvolgende tijd.

Gedurende de genoemde transgressie golfde de vloed tweemaal over de strandvlakte tot aan de rand van de Zandstreek. In het opkomende zeewater hangen opgeloste kleideeltjes. Wanneer de stroming het zwakst is, d.i. wanneer het tij op het punt staat om te keren, dan krijgt een deel van het fijne slib de gelegenheid om zich op de overstromde vlakken neer te zetten. Na

elke vloed blijft een uiterst dun laagje slijk achter.

De strook strandvlakte, die het verst van de zee ligt, ontvangt aanvankelijk de meeste sedimentatie, en wint traag maar zeker enige hoogte. Dit stadium van de aanwas heet slikke. Stilaan komt het zover dat het hoogste deel van het strand bij gewone vloed slechts met enkele centimeter zeewater bedekt wordt. De overstromingstijd wordt gedurig korter. De zoutwaterflora, die reeds op de toenmalige kustlijn moet bestaan hebben, dringt de slikken binnen. We nemen aan dat de strandvlakte langs de Zandstreek omstreeks 700 het stadium van begroeide slikke bereikt heeft.

Laten we nu nagaan welke planten als eerste trachten voet te krijgen op aangewassen grond. In hoofdstuk 3, par. 10 wijzen we erop dat Laureins in 1755, voordat hij zijn dijkplan opstelde, eerst de in te polderen grond bestudeerde. Zijn rapport over de plantengroei buiten de toenmalige zeedijk is zeer leerrijk. De landmeter onderzocht de natuur van de grond op 62 verschillende plaatsen van de Hazegrasschorren. De verst vooruitgeschoven stroken heette hij „slyckbancken, in hoog water onder”.

Een eindje van de zeeoever weg droegen de slikken al enige begroeiing: „modderslyck bestaen met zeesala”. Ook Verplancke en Lootins tekenen in 1714 aan dat de eerste vegetatie op aangewassen grond, — hier gaat het om de Paardemarkt — zeesalade is¹. De plantengroei houdt het kleiige slib vast. In sommige stroken

blijft zandige sedimentatie hangen. De slikke komt nog maar heel even onder water. Het zeegras doet zijn intrede, en verdringt de zee-salade. De natuur van de grond verandert enigszins. Laureins noemt de begroeide slikke „gesloten slyck bestaen met gars” of „sant ende slyck met gemorselde schelpen weynig met gars begroest”.

Het gras houdt meer slib en zand vast. Wel-dra wordt de hogere slikke alleen nog door zeer sterke vloed overstroomd. In het plantenklee-d verschijnt voortaan naast gras ook lams-oor, zeealsem, melde en krabbekruid². De werpgrond vormt voortaan schorre. Laureins heet zulk terrein „goeden slyckmulsigen gront bestaen met gars” ofwel „bruyn gesloten slyck bestaen met gars” of „rootachtig gesloten slyck, som bestaen met meyde, crabbecruyt, gars ende som bloot”³.

Het komt meer en meer voor dat de vloed de schorre niet meer overstroomt. Op de vloed-grens wordt zand aangebracht, dat opdroogt. Het droge zand begint op te stuiven. Het plan-tendek houdt dit zand vast. De werpgrond be-reikt het stadium van hoge schorre. Op dit ogenblik is de aanwas rijp voor de indijking. Indien men langer wacht, dan krijgt de wind de kans om steeds meer zand over de aangeslibde kleilagen te blazen. De hoge schorre zou over-gaan in zandige schorre en begroeid zand.

We geloven niet dat er een geschreven bron bestaat, die ons mededeelt welke plantengroei er omstreeks 700 op de slikken verscheen. Men mag aannemen dat de zoutflora van de 18de eeuw niet veel van die van tien eeuwen vroeger zal verschild hebben. Zoals de veehouders in de 18de eeuw eerst schapen op de zoute gras-gronden dreven, zo ook zijn in de 8ste en de volgende eeuwen eerst schapenkudden vanuit de aangrenzende Zandstreek op de schorren verschenen.

Hoe vlug vorderde de schorrevegetatie noord-waarts? Het is een feit dat de strandvlakte bui-ten de Zandstreek in het begin van de 8ste eeuw een uitgestrekt vlak terrein uitmaakte. Vooral het laatstgenoemde element bevorderde de se-dimentatie. En wanneer er een vleugje zand over het kleiige slib begon te stuiven, dan hielp dit de slikke vlugger het stadium van schorre bereiken. Precies omdat de vloedgrens niet vele jaren op dezelfde plaats bleef, kreeg het zee-zand niet de gelegenheid om zich tot een rede-lijke hoogte op te hopen.

De begroeiing van de strandvlakte schoof in elk geval noordwaarts vooruit. De schapen volgden de plantengroei op de voet. De op en af trekkende kudden vormden wegels. De her-ders waren verplicht brugjes over de krekken te bouwen. Ze moesten ongetwijfeld, zoals de schapers van de Hazegrasschorren deden⁴, be-schutte drinkputten met zoet water aanleggen. Vermoedelijk zijn sommige van die putten na de indijking blijven bestaan als drinkput van de eerste hoeven.

Laureins onderscheidde inzake schorregrond vier klassen wat betreft de landbouwwaarde⁵. Hij noemde in 1755 de hoge schorre langs de Paulusdijk „swarten, mulsigen ende verheven gront, bestaen met eene oude stercke gars-vodde, ende som met lamshoore ende alsem”. De tweede kategorie is ook zwartkleurig en mullig, maar vochtiger omdat die grond iets lager ligt; hier groeit gras, alsem en een weinig krabbekruid.

De derde klas heet „root ofte bruynachtig geensins mulsigh, maer zeer droog ende geslo-ten, gelyckenisse hebbende aende toelooopen landen ofte soogenaemt bleckaert, in welcke de wateren niet gevougelyck en connen penetre-ren”; de begroeiing omvat weinig gras, maar meer melde en krabbekruid. De vierde soort gelijkt aan de derde, maar houdt een grotere

hoeveelheid zand in⁶.

Laureins gaf ook zijn mening te kennen over de bestemming van de toekomstige polder. Na de indijking kan alleen de losse, mullige grond tot zaailand omgevormd worden, omdat daar „het groote zeesaut sig eenigsins geteirt vint”. De stroken gesloten grond moeten eerst de „noodighe mulsigheyt, ende openynghe vercryghen, met beesten (= runderen) beleyt worden tot becomen de noodige garsynghen, doorsincken der zeewateren ende beverschen van diere met de hemelwateren”.

2. Het ontstaat een polder en een waterschap ?

Het verkeer van de schapekudden vanuit de nederzettingen, die op de noordrand van de Zandstreek stonden, naar de schorrewelden deed wegen ontstaan. Hoe passeerden de schapen en hun herders de bredere en diepere krekken. Men was verplicht doorwaadbare plaatsen te maken. De belangrijkste voordon werden mettertijd tot primitieve houten bruggen omgevormd. Stilaan hebben de schapeboeren de meest gebruikte wegels wat opgehoogd om zich over droog terrein te kunnen verplaatsen. Vervolgens bemerkten ze dat ze met dergelijke lichte kaden de gewone vloed konden tegenhouden, en is de gedachte geboren om een deel van de schorrevlakte van het zeewater af te sluiten.

We geven toe dat men in de 10de eeuw de natuur van de in te dijken grond nog niet zo nauwkeurig naging en dat men toen nog niet zulke mooie dijken schetste als een paar eeuwen later. Maar er was toch de samenwerking van verschillende personen nodig, en deze zijn niet tot indijken overgegaan voordat ze de kunst verstonden om krekken af te dammen. Hoe dan ook, de oudste indijking ten noorden van Brugge kwam tot stand door het bouwen

van de lijn Gentele-Evendijk-Zidelinghe. De bedoelde dijklijn dwarste allerlei geulen, waarin de getijden op en af gingen. De kleinere krekken leverden weinig moeilijkheden op.

Maar sommige waterlopen, o.a. de Leet te Oudenburg en de Vertinge, waren toch meters breed. Geen enkele geschreven bron vertelt ons welke techniek de dijkwerkers ca. 1000 gebruikt hebben om te beletten dat de vloed de aangebrachte aarde telkens weer wegspoelde. Laureins schreef in 1755 voor de gestorte grond met hooi te vermengen, en tevens „plassche ofte rysbarmen ende schranswercken” te gebruiken. Ph. F. Lippens vertelt met welke materialen hij in 1784 de brede Hazegraskreek afdamde. Ook ca. 1000 konden de bredere gaten niet met aarde alleen gedicht worden.

Een op de zee veroverd gewest werd polder genoemd. De indijkers konden de nieuwe gronden voor het grootste deel onder elkaar verdelen, voordat de dijk volledig dicht was. Ze maakten het zich niet moeilijk bij het kiezen van de grenslijnen. De betrokken personen namen eenvoudig vele van de grotere en kleinere kreekaders als scheiding tussen hun eigendommen. Dit feit merkt men al gauw, wanneer men een blik werpt op de primitieve kadastraal kaarten van het land tussen de Gentele en de Zidelinghe.

Zodra de bedoelde polder afgedijkt was, dienden de gelanden vlug het probleem van de ontwatering op te lossen, wilden ze nut trekken uit de veroverde grond. De belangrijkste krekken werden tot watergangen bestemd, door ze met elkaar te verbinden, en ze alle naar één uitwateringspunt te richten. Het bedoelde gebied vloeide eerst zonder sluis af door de Gentele naar de Scheure, later door de sluis van de Vertinge, de zogenoemde Blankenbergse Sluis⁷.

Na de afdijking pakten de eigenaars de ontginning van hun gronden aktiever aan. De

schaapherders bouwden stallen op de grotere terpen, vanwaaruit ze hun weiden bestreken. Andere boeren vestigden een hoeve op hun gronden en begonnen stroken weidegrond te scheuren om die tot zaaiveld om te vormen. Het groeiende verkeer langs de bestaande schapwegels verplichtte de eerste bewoners hun verkeersnet aan te passen. Geleidelijk verbreedden ze de oudste wegen, en bouwden ze betere bruggen over de watergangen. De intensievere uitbating van de polder eiste de aanleg van exploitatiewegen.

Maar de genoemde zaken dienden voor de gehele gemeenschap van de gelanden. Wie nam het op zich om die gemeenschappelijke uitrusting te onderhouden? Wie bekostigde het benodigde materiaal, wanneer een breuk moest hersteld worden? Het is mogelijk dat de eerste boeren van de polder tussen Gentele en Zidelinge in den beginne de karweien onder elkaar verdeelden. Zulke toestand zal niet lang geduurd hebben. Misschien was het veeleer zo dat het bedoelde gebied, inzake organisatie, reeds kon steunen op het voorbeeld van oudere polders in het Veurnse.

In elk geval is de polder tussen Gentele en Zidelinge reeds zeer vroeg uitgebouwd tot een organisatie, die men 'waes ambocht' of 'wateringhe' noemde. Vóór alles gold het principe dat de bezitters van alle gronden, die genoten van de uitrusting van een waasambacht, rechten en plichten in hun waterschap hadden in verhouding tot hun eigendom. De gemeenschappelijke gelanden of 'meenters' waren dus eigenaars van de zeekering, de zeesluis, de watergangen, de wegen, de bruggen, eventueel van kleinere binnensluizen of van andere zaken bestemd voor het algemeen gebruik.

Een van de voornaamste gelanden van een watering werd verkozen tot directeur, die men 'dyc grave' (dijkgraaf) heette. Deze had de

leiding over de onderhoudswerken van de watering. Daarin werd hij begestaan door een paar verantwoordelijke sluismeesters of 'ghesworene'. Alle onkosten van het waasambacht werden afgedragen door de gelanden. Deze betaalden een gelijke bijdrage per gemet eigendom: „ghemet ghemets ghelike”⁸.

De 'waes schoutete' stond er voor in dat het geschot tijdig geïnd werd. Daarenboven hadden de schepenen van het Brugse Vrije het opper-toezicht op het beheer van de waterschappen in hun rechtsgebied. De ontvanger boekte de inkomsten en de uitgaven van het waterschap. Zijn rekenjaar begon telkens op Pasen. In de paasweek vergaderden het bestuur en de grootste gelanden van de watering om de rekening van de ontvanger te aanhoren en goed te keuren. Daarna stelden ze het geschot voor het komende jaar vast. Wanneer de zeekering grote schade geleden had, werd een dijkgeld 'geschooten'. Het bestuur bepaalde ook welke belangrijke werken zouden uitgevoerd worden, b.v. een watergang hergraven, het sluisgebouw vernieuwen, een brug herbouwen, een nieuwe weg aanleggen. Indien een gelande zijn verschuldigd geschot niet tijdig betaalde, dan trad de waasschout op. Wanneer de betaling lange tijd op zich liet wachten, dan nam de watering de betreffende grond in beslag⁹.

Alle gelanden hadden er baat bij dat het gemeenschappelijke afwateringsnet goed werkte. Eerst dan konden ze de ontwatering van hun eigendommen organiseren. In de sectoren, die als weideland behouden werden, volstond het enkele grachten uit te delven, om het water van de laagste plekken naar de watergangen af te trekken. Maar de delen, die voor de ploeg bestemd waren, vroegen een zorgvuldiger afwatering. Tussen de bestaande kreekaders dolf men nagenoeg evenwijdige trekgrachten, die de grond in 'sticx' verdeelden.

Deze grachten lagen dicht of verder van elkaar naargelang de vochtigheid van het terrein. Smallere greppels sneden de stukken in rechthoekige percelen of 'stringen'. De afstand van de ene naar de andere trekgracht bepaalde de lengte van de ploegvoor. Daar het gespan op beide uiteinden van het perceel zich telkens moest omwenden, heette men de string ook dikwijls een 'gewend'. De afstand tussen de trekgrachten vormt de 'wending'.

De Poppkaarten tonen ons duidelijk het oorspronkelijke patroon van de oudste polders. Men ziet er een bonte wirwar van brede en smalle, kronkelende en rechte grachten. Sommige stukken bezitten zeer onregelmatige sormen, omdat ze grotendeels door vroegere aders begrensd worden. In enkele sectoren zijn de eerste ontginners, voor zover ze konden, met enig systeem tewerkgegaan bij het aanleggen van de trek- en de perceelsgrachten. Ze moesten echter met de ligging van de bestaande waterlopen rekening houden, zodat de vele greppels bijlange niet een welbepaalde windrichting volgen. Ze bewaarden ook de schapenwegen als grenzen van stukken. Talrijke percelen vertonen een breedte van 8 tot 12 roeden, een lengte van 30 tot 40 roeden, d.w.z. een oppervlakte van ongeveer een gemet.

3. Het landschap ten westen van de Knokse Dijk

Zoals gezegd heeft de Gentele een groot aantal aders afgesneden. Wat gebeurde er met de binnendijkse delen van die krekten? De belangrijkste dienden als watergangen. Ze werden op gezette tijden herdolven en behielden bijgevolg een behoorlijke breedte. De overige aders bleven bestaan als eigendomsgrenzen en tegelijk als ontwateringswegen van de stukken. De plaatselijke gebruikers lieten ze versmallen tot

de breedte van gewone trekgrachten.

Wanneer we op de Poppkaarten het tracé van de Gentele nagaan, dan bemerken we dat buitendijks de bedding van de boven bedoelde geulen bijna nergens nog bestaat. In de loop van de jaren vulden de getijden sommige krekten, en maakten middelerwijl nieuwe strandgeulen. Vooral de Duinkerke III A zorgde ervoor dat er zich buitendijks een krekensysteem ontwikkelde, dat van langs om meer van het binnendijkse patroon afweek.

De Evendijk B won ten oosten van de Gentele een grote polder, die een nieuw waasambacht ging vormen. Daarna nam het land binnen de Gentele de naam West-Watering aan, en de nieuwe polder kreeg de naam Oost-Watering. Ook binnen de Evendijk B verliep de ontginning van de veroverde grond niet volgens een algemeen opgevat plan. Ook hier bestemden de individuele gelanden aders en schapenwegen tot eigendomsgrenzen, en richtten ze hun trekgrachten naar de bestaande waterlopen.

Hoe evolueerden de vele krekten, die door de lijn Evendijk B - Zomerdijk - Kalvekedijk afgedamd waren? De kleinere aders vervielen tot gewone scheidingsgrachten. Grotere krekten werden in het afwateringsnet ingeschakeld. Vervolgens ontwikkelde zich gedurende de Duinkerke III B, een nieuw krekensysteem in de strandvlakte ten noorden van de Evendijk B. In het voorland buiten de Zomerdijk en de Kalvekedijk was de werking van de getijden niet zo sterk dat ze de delen van alle afgedamde krekten verplaatsten. Te Koudekerke bleef van de Westkapellewegader en de Markvliet de buitendijkse bedding bestaan, te Westkapelle die van het Kromme Water. De bedoelde beddingen sloten aan bij het netwerk van de toen nog wijdvertakte delta van het Zwin.

Blijkbaar werden de schorreweiden buiten de Zomerdijk vooral door schapenboeren uit de

omgeving van Veldegoed uitgebaat. Immers de voornaamste schapenwegel van de Vardenaarspolder vertrok in de bedoelde buurt vanuit de Zomerdijk. Deze weg had een vertakking, die naar de Logenhoek liep, en een andere naar Scharpoord. Voordat het zeezand de gelegenheid kreeg om zich op de noordrand van de strandvlakte op te stapelen, werden reeds vóór 1200 de Oudemaars- en de Vardenaarspolder gewonnen.

Deze twee polders sloten bij de Oost-Watering aan. Ook al hielden de gelanden van de Vardenaarspolder nog veel rekening met de ligging van de kreken, toch mag men zeggen dat ze reeds enige metode gebruikten bij de ontginning van hun gronden. De boven genoemde schapenwegel werd vervangen door een exploitatieweg, die omzeggens haaks op de Zomerdijk staat. De weg naar Logenhoek, later Processieweg geheten, behield zijn bochtige vorm, maar de weg naar Scharpinge werd helemaal rechtgetrokken, en evenwijdig ermee werd de rechtlignige Duinenwatergang gedolven.

De Kragendijk, de Keuveldijk en de Monnikendijk hebben elk op hun beurt een paar kreken afgedamd, o.a. de latere Knokse Watergang. In de Keuvelpolder heeft de aanwezigheid van de kreken de aanleg van de afwateringsgrachten fel beïnvloed. Daarnaast zien we dat de indijkers gebruik gemaakt hebben van het feit, dat het noordelijk deel van de Monnikenpolder slechts 300 m breed is, om hun perceelsgrachten van de Keuveldijk recht naar de Monnikendijk te trekken.

Het noordeinde van de Kragendijk, de Keuveldijk en de Monnikendijk samen heette meestal Knokse Dijk. De drie polders binnen de genoemde dijklijn werden in de Oost-Watering opgenomen. Toen men dit waterschap in delen splitste, kwam het gewest tussen de Zo-

merdijk en de Knokse Dijk bij de Watering Reigaarsvliet terecht. Ieder waterschap werd in sekties verdeeld. De volgende sekties van Reigaarsvliet liggen op het grondgebied van Knokke: het 2de bg gedeeltelijk, het 3de bg, het 8ste bg, het 10de bg, het 11de bg, en het 12de gedeeltelijk.

Binnen de Knokse Dijk bestaan de grenzen van de sekties van de Watering Reigaarsvliet nagenoeg overal uit aders. Het valt op dat de Kragendijk en de Keuveldijk nergens de scheiding tussen de beginnen uitmaken. Het grondgebied van het 4de en 5de Reig loopt zelfs over de genoemde twee dijken heen. Dit wijst erop dat het indelen in beginnen niet vóór het midden van de 13de eeuw doorgevoerd is. Eigenaardig is verder het feit dat de Knokse Dijk, vanaf de grens Knokke-Westkapelle, niet bij de aanpalende 2de, 3de en 5de Reig, maar wel bij het 10de Reig genomen werd.

We vermelden nogmaals het interessante geval dat te Knokke delen van sommige dijken niet onder het bezit van de gemeenschap vielen. Ongeveer 1,5 km van de Kragendijk behoorden aan partikulieren. Van de Keuveldijk, die ca. 2,5 km lang was, bezat Walter van Gistel meer dan de helft, en o.a. Kalvekete een strookje. Verder behoorde het noordeinde van de Monnikendijk aan de genoemde persoon.

Laten we nu, van de Zomerdijk uit, over het landschap wandelen om na te gaan welke hoeven de eerste ontginners gebouwd hebben. Er staat een hofstede in het 7de Reig; een in het 8ste Reig (D 357), thans bewoond door Meysman; in het 14de Reig de Wal ter Rugge en de Jakobinessenhoeve; in het 13de Reig de Respagnehofstede en de hoeve ernaast¹⁰. In het 12de Reig vinden we te Heist een hoeve, te Knokke de hofstede Ter Poorte en de Pannehofstede.

In het noordeinde van het 10de Reig, onge-

veer 200 m binnen de Kragendijk, bevonden zich twee hofsteden waarvan de kudden ongetwijfeld op de voorliggende schorren graasden. Even ten noorden van die hoeven ontstond het dorpje 'ten cnocke'. We kunnen in het noordelijk deel van de Vardenaarspolder, dat onder duinezand bedolven ligt, niet meer nagaan hoeveel boeren daar gevestigd waren. Alleen weten we dat achter de Groene Dijk het vissersdorpje Schaarte stond.

In de Keuvelpolder werd slechts de Grote Keuvel gebouwd. Deze hoeve baatte een groot deel van de genoemde polder, alsmede de schorren buiten de Keuveldijk uit. Het woonhuis staat op een kleine hoogte, die in 1944 ca. 1 m boven het hoogwaterpeil uitstak. Rond de Keuvel liggen resten van een walgracht, die nu nog ongeveer 5 m breed is. In het noordeinde van in de Monnikenpolder werd geen hoeve gevestigd. De boven opgesomde hofsteden en dorpjes zijn de oudste woonplaatsen tussen de Zomerdijk en de Monnikendijk. Landarbeiders hebben later hier en daar in het landschap een hoevetje gebouwd. Dergelijke boerenhuisjes verdwenen gewoonlijk na een paar generaties.

4. Het grondgebied van de Watering Volkaartsgote

De Hoge Polder werd ca. 1240 ingedijkt. De gelanden stichtten een afzonderlijk waterschap, de Watering van Volkaartsgote. De zeetgracht van hun dijk en de Keuvelwatergang voerden het overtollige water naar de sluis bij de Palingstede. We kunnen echter niet meer achterhalen welke vergoeding de Watering van Volkaartsgote voor dit 'suatie recht' betaalde aan de Watering Reigaarsvliet. De eigenaars van de nieuwe polder groeven perceelsgrachten, die van de Knokse Dijk naar de Keuvelwatergang,

en van deze ader naar de zeedijk liepen. Als gevolg daarvan vertonen de percelen ten noordoosten van de Grote Keuvel een waaivormig patroon.

Tussen de twee dijken werden kleinere dwarsaders gedolven. Die watergangen dienden later als grenzen van de beginnen. Het 1ste en 2de begin liggen volledig in Westkapelle. Van het 3de Vo bevinden er zich 8 G in Westkapelle. Het is 95 G groot, waarvan 64 G aan W. van Gistel toekwamen. Het 4de Vo meet 94 G, het 5de Vo was oorspronkelijk 205 G groot. Zodra de polder van Volkaartsgote ingedijkt was, breidde de dorpskom van Knokke zich tot in de Papenpolder uit. Verder vermeldt de ommeloper van 1559 twee vroeger bewoonde plaatsen, even ten zuiden van de Papenpolder, nl. Winkenaars Walleken en een walleken op D 681. Juist binnen de dijk bouwden schapenboeren twee hoeven, die later Vaucelleshofstede en Verbrande Hofstede zullen genoemd worden. Ten noorden van de Grote Keuvel stond een kleinere hoeve, nl. het Rode Kalf.

De noordwesthoek van Volkaartsgote moet vanaf het begin aan de pastorie toebehoord hebben, aangezien het bedoelde deel „buyten wateringhe" heette te zijn, d.w.z. geen watergeld betaalde. Een kleine ader scheidt de Papenpolder van de rest van Volkaartsgote. Wat het waterschapsrecht betreft, vertoont de Watering Volkaartsgote nog een eigenaardigheid. Ongeveer 900 m ten oosten van de Kragendijk lag het Kwaad Dijkje. De gronden tussen de genoemde twee dijken betaalden „maer half waeteringhe".

Dit feit kan als volgt verklaard worden. In zijn vroegste periode heeft de zeedijk van Volkaartsgote meerdere dijkbreuken meegemaakt. De bewoners van de dorpskom legden op eigen krachten een dwarsdijkje aan om hun wonin-

gen en tuingronden van zeewater vrij te houden. Op die manier beschikten 61 G van het 5de Vo over een gedeeltelijk eigene waterkering. Het was dan ook redelijk dat het waterschap de betrokkene gelanden slechts de helft van het geschot deed betalen.

In de Butspolder trokken de gelanden hun perceelsgrachten van dijk tot dijk. Ze vormden een waterschap, dat de toelating kreeg om zijn dijkgracht en zijn aders naar de Volkaartsgote te laten afvloeien. De bestaande kreken verdeelden de Butspolder in drie beginnen. Hier werd geen enkele hoeve gebouwd. De Vagevierspolder mocht zijn water langs zijn dijkgracht naar de Volkaartsgote richten. De kleine watering bestond aanvankelijk uit twee beginnen. In het 1ste bg staat het Wit Huis en in het 2de bg een hofstede, later Kapelhoeve geheten (C 532).

In hoofdstuk 1, par. 10 wijzen we erop dat de Butspolder en de Vagevierspolder waarschijnlijk in de eerste helft van de 15de eeuw bij de Watering Volkaartsgote verenigd werden. We weten niet welk suatierecht de genoemde twee kleinere wateringen voordien aan Volkaartsgote moesten voldoen. Het 1ste, 2de en 3de bg Butspolder, en de gehele Vagevierspolder werden voortaan respectievelijk 6de, 7de, 8ste en 9de Vo genoemd. Enige tijd later werd het 5de Vo „halve waeteringhe” tot 6de Vo omgedoopt, en schoven de zojuist genoemde vier beginnen elk een plaatsje op.

De dijk langs het Nieuwland maakte een deel van het Hof te Kalvekete uit. In de volgende paragraaf zullen we zien dat, tussen de kerk van Knokke en de Verbrande Hofstede, een deel van de zeedijk aan partikulieren toebehoorde. De ommeloper leert ons verder dat de dijksector op de oostzijde van de Butspolder eigendom van de gemeenschap was. Daarom veronderstellen we dat de watering ook de

noordelijke sektor bezat. Waar de dijk in het 2de en 3de Vo aan de gronden van Walter van Gistel — later de Abdij van Vaucelles — grensde, behoorde hij aan de aanpalende.

De gelanden van de verenigde drie waterschappen hebben lange tijd de herinnering bewaard aan het feit dat ze aanvankelijk elk een afzonderlijke gemeenschap vormden. Op een rondschrijven van het Vrije antwoordde Volkaartsgote op 4 november 1784, o.a. dat de Graafjansdijk toebehoorde aan de gelanden van „eene jegenote genaemt den Volckaert, het Butspolderken ende het Vagheviers polderken, de goone voor het leggen vanden Graefjansdyck alle particulierlyk ende op hun eygen bedyckt syn geweest”¹¹.

We kunnen in de Graafjansdijk enkele oude dijkbreuken aanduiden. De Poppkaart toont een groot wiel in de hoek van het Kwaad Dijkje. Het is de zogenaamde Duivelsput, die enkele jaren geleden opgevuld werd. De ommeloper vermeldt in het 3de Vo : 1. „een put ofte leegte” binnen de dijkbocht waarop de Kalfmolen staat; deze vroegere bres heet de Molenschaart¹²; 2. ca. 200 m oostelijker „een groten put” (C 631-33); 3. even ten westen van de Verbrande Hofstede lagen „twee putten” (C 652-55); in het 8ste Vo „een pit” (C 734).

In de noordwesthoek van de Vagevierspolder is een grote bres geslagen geweest. Op die plaats had het vee, dat van de dijk van de Butspolder uit naar de schorrewelden heen en weer trok, de zeewering platgelopen. Het weel bestaat nog gedeeltelijk; het heet Waalstuk. De bressen bij de Duivelsput, de Molenschaart en het Waalstuk moeten omvangrijk geweest zijn. Op de kadasterkaart ziet men immers duidelijk hoe de dijkbouwers de Graafjansdijk om de genoemde drie wielen heen gelegd hebben. Deze putten dienden als drinkplaats voor de kudden, die op de schorren geen zoet water

konden vinden. Hier moet tenslotte nog gezegd dat de Graafjansdijk ook nog na 1405 breuken gekend heeft.

De afwatering van Volkaartsgote is vier eeuwen lang aan het lot van de sluis van Reigaarsvliet verbonden geweest. Het overtollige water vloeide eerst naar de sluis bij de Palingstede, vanaf 1412 naar de sluis te Hoeke. Later werd de afwatering van het Noord-Vrije geweldig bevorderd door het graven van de Izabella-vaart, die dwars doorheen de Watering Volkaartsgote naar de Izabellasluis strekt. De Keuvelwatergang en de Sprietader vloeiden rechtstreeks in de Izabellavaart uit. Vanaf 1657 betaalde Volkaartsgote jaarlijks 1 pd. gr. suatie-recht aan Eiesluis¹³.

Frans Verplancke maakte in 1715 op verzoek van de gelanden een overzicht van de nog gebruikte „aders ende watergangen”. Hij vond de Dorpader, de Noord-Knoksedijkader, de ader tussen het 2de en 3de Vo, de Sprietader, de zeetgracht van de dijk van de Butspolder, de watergang tussen enerzijds het 1ste Vo en anderzijds het 2de en 4de Vo, en de dijkgracht van de Nieuwlanddijk vanaf de Palingstede tot Vijfhuizen.

De totale lengte van de opgesomde watergangen bedroeg 2.525 R, d.i. bijna 10 km. Er lagen 11 houten buizen waar de bedoelde waterlopen een dijk of een landweg passeerden. Verplancke vermeldt niet meer de watergang tussen het 1e en 2e begin. Ook de dijkgracht van de Graafjansdijk bleek vervallen te zijn. Voordien stroomde het water van het Papenpoldertje, hoewel dit geen watergeld betaalde, langs de Graafjansdijk naar de Keuvelwatergang. Toen de dijkgracht vervallen was, liet het waterschap, ten gerieve van de dorpsbewoners, ca. 1690 de Dorpader graven.

Later klaagden de gebruikers van de Papenpolder nog dat hun gronden slecht afwaterden.

Toen liet Volkaartsgote in 1751 de Papenpolderader aanleggen, die naar de Noord-Knoksedijkader afvloeide. In 1758 kon het waterschap de pastoor van Knokke ertoe brengen voor de Papenpolder geschot te betalen. Maar in 1772 weigerde de nieuwe pastoor het watergeld te storten¹⁴. Na het graven van de Izabellavaart liet het waterschap de dijkgracht van de Vagevierspolder langs de Nieuwlanddijk vervallen. Deze gracht werd vervangen door „eene nieuwe adere geleyt ten jaere 1753”¹⁵.

5. Vaucelles staat de Keuvel tijdelijk aan Ter Duinen af

Toen Walter van Gistel in 1255 zijn feodaal bezit te Knokke en Westkapelle aan de Abdij van Vaucelles verkocht, stonden er op de bedoelde gronden drie hoeven. De hofstede in de Keuvelpolder, genoemd de Keuvel, later de Grote Keuvel, vormde het centrale punt van het gehele domein. De Vaucelleshofstede staat 300 m noordnoordoost van de Keuvel. De Kleine Keuvel bevindt zich te Westkapelle, 800 m ten oosten van de Grote Keuvel.

De pachttermijn van de uitbaters van de drie hoeven liep waarschijnlijk in 1263 ten einde. De abt van Vaucelles verpachtte immers in april 1263 de 300 G aan Amil, zoon van Amil, burger van Damme, en aan Klaas en Willem, zonen van ridder Willeman, Heer van Oostkerke. De oorkonde noemt het domein „la maison k'on apiele le ceule, ki siet en le castelerie de Bruges, et toutes les tieres ki i apendent, ki gisent en le parroche de Waiscapiele et le parroche de sainte katerine de Kenoken”.

De tekst bepaalt niet welke hoeve aan elk van de drie pachters zal toekomen, aangezien ze gezamenlijk de som van 320 artezisch pond¹⁶ per jaar moeten opbrengen. De pacht

begint op 1 mei 1263, en duurt negen jaren. De ene helft van de jaarlijkse pachtsom wordt op Pasen voldaan, de andere op St.-Jan-Baptist (24 juni). De betaling geschiedt „au Dam ou a le maison de le Ceule”. Indien de pachters niet op de gestelde vervaldagen betalen, dan krijgen ze 10 pd. boete, en voor iedere dag uitstel vergoeden ze 5 sch. aan de persoon, die het pachtgeld komt innen.

De pachters moeten „retenir bien et loiaument les dis et les watringes a leur coust, selonc le loi dou pais”. We houden even stil bij deze bepaling. Vaucelles was eigenaar van een deel van de Keuveldijk, van een deel van de Monnikendijk, en van de dijk langs de Kleine Keuvel. Deze sectoren dienden in 1263 niet meer als rechtstreekse zeekering, daar de Hoge Polder ca. 1240 en de Butspolder ca. 1255 gewonnen waren. Indien het pachtcontract van 1263 toch het onderhoud van de dijken oplegt, dan menen we uit dit feit te mogen afleiden dat Vaucelles — en voordien Walter van Gistel — eigenaar was van een deel van de dijk tussen de kerk van Knokke en de Verbrande Hofstede, voordat deze zeekering in 1404 vernield, en in 1405 herbouwd werd. Het is zelfs zeer waarschijnlijk dat geheel de bewuste sektor vóór 1405 aan de aanpalende eigenaars toebehoorde.

De pachters moeten behoorlijk huishouden, „ne doivent faire taverne, ne tenir boule pour l'ouonesté de le maison de religion”¹⁷. Ze zullen de hoevegebouwen onderhouden. Maar de schade veroorzaakt door een onweder wordt door de monniken hersteld. Indien de pachters door een overstroming, een storm of door oorlogsgeweld getroffen worden, dan kiezen beide partijen samen twee scheidsrechters die de schade zullen schatten. Daarna zal de abt de bedrijfsverliezen van de pacht prijs afslaan. Maar indien de dijk beschadigd werd, dan moet

de toestand ervan vóór de eerstvolgende vervaldag geschouwd worden.

De pachters mogen de gronden niet ongebruikt laten of door verwaarlozing de waarde ervan verminderen. Alle mest die op de Keuvel zal gemaakt worden, moet men „mener sour nos tieres cascun an, u plus grans mestiers sera”; „et del estrain, ki eskerra de le grange de le maison noumée, poront faire leur volenté, sauf cou ke les biestes soient souffisamment pourvues”¹⁸. De pachters beschikken vrij over al het graan, dat van hun akkers voortkomt. Ze gebruiken de schuur en de graanzolder totdat hun graan gedorsen en verkocht is, „mais k'il l'aient vuidié dedans le saint Jehan” (27 december). Ze mogen geen enkel deel van de gebouwen verhuren.

De abt behoudt zich het recht voor om een monnik of een broeder als toezichter op de Keuvel te plaatsen. Deze zal aanwijzingen geven telkens hij vindt dat er iets aan de gebouwen moet hersteld worden. Hij krijgt behoorlijk kost en inwonen, o.a. „boin pain de fourment”, en 2 sch. per week „pour sen boire et pour son poisson... et li doivent prester un de leur valles pour ses besoignes”. De vertegenwoordiger van de abt „doit avoir a par lui pour sen repair le cambre, leu li capiele est, et le solier deseure, et tout les aaisemens de cele partie de le maison; et li sale soit commune a lui et as censiers”¹⁹. De monniken hadden dus na 1255 op de Keuvel een kapel ingericht, waar ze zelf de mis konden opdragen.

De abt van Vaucelles mocht tot drie keer toe per jaar op de Keuvel komen verblijven. De pachters moesten hem, zijn begeleiders en zijn paarden behoorlijk ontvangen, en hen voedsel en onderdak verschaffen. Zulk bezoek duurde twee nachten en een dag. Indien het verblijf langer duurde, dan was dat op hun eigen kosten. De pachters moesten zich even gastvrij

tonen, telkens een ruiter of een handelaar van de abdij op de Keuvel aankwam.

In het charter is er ook sprake van „li menu censier ki tiennent les tieres de l'eglise a cense”, kleine huurders die gronden van het klooster in pacht hebben. Indien hun termijn ten einde liep, dan mochten de drie hoofdhuurders hen geen pacht meer geven, die verder strekte dan hun eigene negenjarige termijn. Deze 'kleine' pachters blijken onderhuurders geweest te zijn, aangezien de drie hoofdhuurders het pachtgeld van hun percelen aan Vaucelles moesten afstaan „en rabat des paiemens devant noumés”. Hier blijkt dat bepaalde delen van de gehele eigendom vóór 1263 — en waarschijnlijk vóór 1255 — onderverpacht waren.

Tenslotte beloofden de drie genoemde pachters tegenover de schepenen van het Brugse Vrije de bovenstaande pachtvoorwaarden gezamenlijk te zullen vervullen. Als borgens stelden ze dezelfde schepenen, nl. Gillo van Reigaarsvliet, zijn broer Jan, Jan zoon van Wouterman, Jan zoon van Renier van den Hem, Jan zoon van Renier, Wouter zoon van Hendrik, en Willem zoon van Boudin de Klerk. De akte werd in april 1263 te Brugge in St.-Donaas gepubliceerd²⁰.

Omstreeks 1320 geraakte de Abdij van Vaucelles in grote geldnood. De monniken konden hun schulden tegenover de abten van Ter Duinen, Loos, Cambron en Clairmarais²¹ niet op de gestelde dag afbetalen. Noodgedwongen lieten de monniken van Vaucelles op 25 oktober 1322 enkele van hun bezittingen tijdelijk aan de genoemde vier kloosters over. Men wees op 29 juli 1326 de Keuvel met haar bijhorigheden aan Ter Duinen toe. Vaucelles had namelijk na 1263 een huis te Damme, en een hofstede te Lapscheure verworven²².

Paus Johannes XXII stelde kardinaal Napoleon aan om de netelige kwestie op een bevredigende manier op te lossen. De Keuvel werd aan Ter Duinen overgedragen volgens de voorwaarden die de genoemde kardinaal uitgestipeld had. Lambrecht, abt van Ter Duinen, aanvaardde op 27 oktober 1327 de overname, en de Paus en graaf Gwijde keurden die goed in 1328. Jammer genoeg beschikken we niet over de originele tekst van het bedoelde akkoord²³.

In afwachting dat alle officiële documenten opgesteld en geratificeerd waren, verlangden de monniken van Ter Duinen de Keuvel in uitbating te nemen, maar eerst moest er een afrekening van de inkomsten en van de uitgaven gehouden worden. Dit laatste was vooralsnog onmogelijk wegens de staat van oorlog die toen heerste in Vlaanderen en Frankrijk. Zodra de vrede en de veiligheid teruggekeerd waren, kozen de twee partijen scheidsrechters om de gevraagde rekening op te stellen :

In afwachting dat alle officiële documenten opgesteld en geratificeerd waren, verlangden de monniken van Ter Duinen de Keuvel in uitbating te nemen, maar eerst moest er een afrekening van de inkomsten en van de uitgaven gehouden worden. Dit laatste was vooralsnog onmogelijk wegens de staat van oorlog die toen heerste in Vlaanderen en Frankrijk. Zodra de vrede en de veiligheid teruggekeerd waren, kozen de twee partijen scheidsrechters om de gevraagde rekening op te stellen :

1. Inkomsten van de Keuvel, van 18 oktober 1325 tot de dag van de verkoop ervan : 474 pd. 17 sch. 5 d. (De tekst zegt wel 'venditio', maar feitelijk stond Vaucelles zijn eigendomsrecht niet af).

2. Uitgaven, af te rekenen van de inkomsten:

A.			
	pd.	sch.	d.
betaald aan Jan Antoing	140	9	8
voor landpacht		40	1
onkosten van de baljuw en zijn dienaar	20		
voor grond die dit jaar onbewerkt bleef	25		
achterstallige schulden in 1325, nl.			
Jan zoon van Willem	33	3	10
Adam zoon van Gerolf ²⁴	4	19	5
Lambrecht Bonin		14	
Som (voor 1325)	226	7	4

B.	pd.	sch.	d.
achterstallige schulden in 1326, nl.			
Jan zoon van Willem	33	3	10
Adam zoon van Gerolf	4	19	5
Boudewijn Budde	12	10	3
Lambrecht Bonin		14	
Som (voor 1326)	51	7	6

C.	pd.	sch.	d.
achterstallige schulden in 1327, nl.			
Jan zoon van Willem	33	3	10
Adam zoon van Gerolf	4	19	5
Boudewijn Budde	9	18	
Wouter Blyfhier	8	5	10
Lambrecht Bonin		14	
Som (voor 1327)	58		13

D.	pd.	sch.	d.
achterstallige schulden in 1328, nl.			
Jan zoon van Willem	33	3	10
Adam zoon van Gerolf	4	19	5
Lambrecht Bonin		14	
Som (voor 1328)	38	17	3

Som van alles wat moet afgerekend worden :
374 pd. 13 sch. 3 d. Inkomsten van de Keuvel
na aftrek van alle uitgaven : 100 pd. 4 sch. 2 d.

Tot zover de uit het Latijn vertaalde tekst van de rekening. De posten zijn zo beknopt weergegeven dat we niet de reden vernemen waarom, b.v. de baljuw van het Vrije of Jan Antoining hun respektievelijk geld ontvangen hadden. Toch zien we dat aan drie personen ieder jaar dezelfde som moest voldaan worden. We vermoeden dat het om landpacht ging, en dat de zes met name genoemde personen boeren of eigenaars van omliggende hoeven waren.

Het charter bepaalde tenslotte dat de vier abdijen, volgens de bestaande overeenkomst, het genoemde overschot vóór 1 november 1329 aan Vaucelles moesten overhandigen. De bovenstaande afrekening werd op 14 juni 1329 in het klooster van Ter Duinen voorgelegd en goedgekeurd²⁵.

Uit de oorkonde van 1329 mag afgeleid worden dat de monniken van Ter Duinen, vóór het einde van het genoemde jaar, de Keuvelhoeve en haar afhankelijkheden in gebruik genomen hebben. Maar geen enkel van de bewaarde charters uit de periode 1322-29 vermeldt, zoals we reeds zegden, onder welke precieze voorwaarden Ter Duinen over de eigendommen van Vaucelles zou beschikken. De betwisting die ca. 25 jaar later aangaande het gebruik van de Keuvel oprees, werpt enig licht op de verhouding tussen de eigenaars en de gebruikers. De monniken van Vaucelles waren op vier punten niet akkoord met de houding van de andere partij, die toen bestond uit de kloosters van Ter Duinen, Loos en Clairmarais. Vaucelles stelde de volgende argumenten voorop :

1. De genoemde drie kloosters waren verplicht de gebouwen van de Keuvelhoeve in Vlaanderen, die erfelijk aan de monniken van Vaucelles toebehoorde, te herstellen : „tenebantur ad restorationem grangie de Cuculla, in Flandria situate, ad nos abbatem et conventum de Valcellis *hereditarie pertinentis*”.

2. De gronden van de Keuvelhoeve waren niet in hun geheel bezet met de pensioenen, die op de hoeve en haar bijhorigheden vastgezet zijn. Het overschot aan inkomsten uit de Keuvel moest aan het klooster van Vaucelles toekomen.

3. De genoemde drie kloosters waren verplicht de tiendebelasting te betalen, die van ouds op de Keuvel rust.

4. Vaucelles had een gouden kruis, versierd

met edelstenen, verkocht aan Ter Duinen tegen 700 Franse écus, maar vond die prijs te laag, en eiste de betaling van het tekort. De tegenpartij stond echter afwijzend tegenover die eis.

Daarop zochten de kloosters van Vaucelles en van Ter Duinen een middel om uit de onenigheid te geraken. Ze kozen Jean de Eskertin, monnik van Vaucelles, en Egidius van Marke, monnik van Ter Duinen, om in hun naam op te treden. Deze twee afgevaardigden kwamen op 4 mei 1355 tot het volgende akkoord :

1. Vaucelles keurt alle rekeningen goed, die betrekking hebben op de herstellingen van de Keuvel tot op de genoemde datum. Ter Duinen heeft deze dokumenten allemaal voorgelegd.

2. Het klooster van Ter Duinen is verplicht voortaan al het herstelwerk van de Keuvelhoeve te bekostigen, indien de gebouwen duidelijk een herstelling nodig hebben. Uitgezonderd wordt : a) de schade veroorzaakt door een oorlog of door een toeval, zoals b.v. brand, wind, water en opzet; b) herstellingen die zo kostelijk zouden uitvallen, dat Vaucelles terecht zou moeten tussenkomen.

3. a) Ter Duinen betaalt alle achterstallige tienden, die de Keuvel tot op de genoemde datum aan de Koning van Frankrijk moest voldoen, en die door de Apostolische Stoel aan hem toegewezen waren; b) gedurende de acht eerstvolgende jaren zal Ter Duinen de tiende van de Keuvel betalen, indien die nog verder aan de genoemde koning toegestaan worden; c) na afloop van deze termijn zal Vaucelles voor altijd de tiende van de Keuvel voldoen, aan wie ook die zullen verschuldigd zijn; d) Ter Duinen zal nu of later niet verplicht zijn om, voor zover het de Keuvel aangaat, de belasting van een dertigste te betalen, zoals die nu aan de Koning van Frankrijk moet voldaan

worden.

4. Vaucelles heeft 80 écus, van het slag van koning Filips, ontvangen vanwege Ter Duinen omwille van het bovenvermelde kruis en omwille van alles wat Vaucelles nog van Ter Duinen zou kunnen opeisen. In ruil voor deze som zullen de monniken van Ter Duinen de Keuvelhoeve bezitten, op de manier zoals ze nu erover beschikken, totdat alle kostgangers, die op de hoeve geplaatst zijn, zullen gestorven zijn. Indien een van beide kostgangers overlijdt, dan valt zijn pensioen toe aan het klooster van Vaucelles volgens de manier van handelen, die tot nogtoe geldt tussen de twee kloosters.

Beide partijen verklaarden tenslotte dat ze in geen geval wensten afbreuk te doen aan het akkoord, dat wijlen kardinaal Napoleon tot stand gebracht had, toen Vaucelles de Keuvel aan Ter Duinen overdroeg. In de bovenstaande tekst wordt er inderdaad op enkele punten van het akkoord gezinspeeld. Zo vernemen we dat Vaucelles eigenaar van de Keuvel bleef, maar dat Ter Duinen, in bepaalde gevallen, de gebouwen moest herstellen, en ook de tiendebelasting betalen. Maar de kwestie van de 'pensionarii', die op de Keuvel vertoefden, komt onduidelijk uit de betwisting naar voor. De financiële zijde van de overname blijft duister.

De tekst van de verzoening tussen de twee kloosters werd gegeven op 4 mei 1355 in de kapel naast het huis, dat de monniken van Ter Duinen te Brugge bezaten²⁶.

6. Ter Duinen pacht de Keuvelhoeve

Begin juni 1395 vergaderden de monniken van Vaucelles om na te gaan welk voordeel ze trokken uit hun eigendommen gelegen in Vlaanderen. Ze stelden vast dat de Keuvel vroeger een bloeiende uitbating vormde dank

zij de vruchtbaarheid van de akkers en de vlijt van de arbeiders. Maar de afstand tussen Vaucelles en de Keuvel was groot. De vele inspectiereizen naar hun verre bezittingen vielen kostelijk uit. Als gevolg daarvan waren hun voorgangers verplicht geweest het beheer van de Keuvel aan anderen toe te vertrouwen. Deze regeling verschaftte voldoening en voordeel aan beide partijen.

Hier blijkt alvast dat de monniken van Ter Duinen alleszins in 1395 de Keuvel niet meer gebruikten. Vaucelles moet enkele jaren vroeger alle schulden tegenover Ter Duinen en de andere cisterciënzerkloosters voldaan hebben, en de volledige controle over zijn eigendommen in Vlaanderen herwonnen hebben.

Maar in juni 1395 zagen de Keuvelhoeve en haar landerijen er ellendig uit. De hofstede lag bijna verlaten. De plaatselijke bevolking was grotendeels gevlucht. Deze toestand sproort voort uit de oorlog tussen Filips de Stoute en de stad Gent. Zoals we weten, hadden de Gentenaren in de zomer van 1385 Damme ingenomen, en tegelijk de omringende streek geïsteerd. De Keuvel bracht zeer weinig vruchten op voor Vaucelles. De monniken vonden dat ze een maatregel moesten treffen om te beletten dat hun hoeve tussen de distels en de doornen zou vergaan.

Vaucelles besloot de Keuvel te verpachten aan hun kollega's, die niet al te ver vandaar woonden, nl. de monniken van Ter Duinen. Er werd een gevolmachtigde aangesteld om de zaak te regelen. Deze verpachtte op 13 juni 1395 de Keuvelhoeve en het huis te Damme, met alle gebouwen, gronden, rechten en afhankelijkheden, aan broeder Jan Beyere, afgevaardigde van Ter Duinen. De pacht ving aan in het jaar 1400 en duurde tot en met het jaar 1450.

Het jaarlijkse pachtgeld bedroeg 100 gouden

franken, van het slag van de Franse koning²⁷. Deze som mocht ook in Vlaams geld voldaan worden. Er werd bepaald dat 300 zilveren marken de waarde van 6 gouden franken vertegenwoordigden. De monniken van Ter Duinen moesten hun pachtgeld jaarlijks op 1 maart, of binnen de eerstvolgende veertien dagen, betalen aan de afgezant van Vaucelles, in het huis van de monniken van Loos te Rijsel. Maar Ter Duinen stortte dadelijk een som van 400 gouden franken. Daarop stond de Abdij van Vaucelles toe dat die van Ter Duinen gedurende de eerste veertig jaren van de pacht slechts 90 franken per jaar moesten voldoen.

Het pachtkontraakt legt ook de volgende bepalingen vast. De twee abdijen betalen elk de helft van de lasten die door de Paus, de Koning van Frankrijk of de Graaf van Vlaanderen zouden opgelegd worden, b.v. de tiende of andere belastingen. De monniken van Ter Duinen zullen de gebouwen van de Keuvel en te Damme in goede staat houden. Daarom zal de toestand ervan in het begin van ieder jaar door scheidsrechters geschat worden. Vernielingen veroorzaakt door oorlogshandelingen worden echter uitgezonderd.

Indien de Keuvelhoeve of het huis te Damme of hun afhankelijkheden vergaan tengevolge van militaire akties of van een geweldige overstroming, en niet door de schuld van de monniken van Ter Duinen, dan valt de wederopbouw op beide partijen. De verplichting om „de dijken en alles wat door zeegeweld kan breken” te herstellen, gold reeds in 1263, toen Vaucelles voor de eerste keer de Keuvel verpachtte²⁸.

Ter Duinen heeft in 1400 de Keuvel met haar afhankelijkheden in pacht genomen. De monniken brachten de hofstede weer tot bloei. Ze kweten zich zo goed van hun taak als pachters, dat Vaucelles reeds op 7 maart 1433 besloot

de pachttermijn tot en met het jaar 1500 te verlengen. De jaarlijkse pachtsom en de voorwaarden aangaande het onderhoud van de hoeve bleven alle dezelfde. Het charter van 1395 werd netjes gekopieërd. De pachtverlenging werd op 10 maart 1433 bevestigd door Willem, Abt van Clairvaux²⁹.

Nadat de monniken van Ter Duinen gedurende veel opeenvolgende jaren de Keuvel en haar afhankelijkheden in pacht hadden, leek het wel dat het domein van Vaucelles aan hen toebehoorde. De landmeters die in 1447 de gehele watering Reigaarsvliet registreerden, stelden alle percelen van het Keuveldomein, voor zover die binnen het genoemde waterschap vielen, op naam van „de clooster vanden dunen”³⁰.

In de winter 1492-93 brak een geweldige vloed door de Graafjansdijk te Knokke. De gebouwen van de Keuvel werden gedeeltelijk verwoest. De monniken van Ter Duinen leden grote verliezen in hun voorraden en hun vee. Daarop eisten ze een merkelijke vermindering van de jaarlijkse pachtsom. De partijen konden op dit punt niet tot een akkoord komen, en kozen als scheidsrechters de abten van Clairvaux en van Loos. Deze personen gaven, in het klooster van Marquette, hun oordeel ten overstaan van de betrokkene partijen :

1. Ter Duinen zal op 1 maart 1493 slechts 12 pd. gr. als jaarpacht betalen, en gedurende de zeven daaropvolgende jaren telkens 25 pd. gr.; de betaling geschiedt te Brugge.

2. Gezworene ambachtslieden zullen de schade aan de gebouwen vaststellen. De monniken van Ter Duinen zullen de Keuvel herstellen in de vorm, die de hofstede vóór de verwoesting in haar muren, onderverdelingen, zolders en daken vertoonde. Ze zullen de huizingen, schuren en stallen in hun vroegere toestand terugbrengen. Het herstelwerk moet vóór 1 maart 1493 voltooid zijn. De totale som van de on-

kosten zal in drie delen verdeeld worden, waarvan Ter Duinen 1/3 en Vaucelles 2/3 betaalt.

3. De monniken van Ter Duinen eisten een — niet nader genoemde — som geld als vergoeding voor de schade geleden door de vloed. Vaucelles zal de helft van die som in de eerstvolgende jaren voldoen³¹.

We beschikken niet over een dokument, dat erop wijst dat de monniken van Ter Duinen na 1500 nog pachters van de Keuvel geweest zijn. De wrijvingen van de laatste jaren droegen er waarschijnlijk toe bij dat Ter Duinen de hoeve niet langer wenste uit te baten, of dat Vaucelles de termijn niet wenste te verlengen. Het is in elk geval zo dat in de ommeloper van Volkaartsgote uit 1559, en in die van Reigaarsvliet uit 1567, de monniken van Vaucelles opgetekend staan als eigenaars van alle percelen, die hun voorgangers in 1255 gekocht hadden.

Vaucelles verpachtte op 6 februari 1568 zijn eigendommen in het Brugse Vrije aan de gebroeders Cornelis en Jan Lauwers, onderdanen van het Brugse Vrije, en aan Nikolaas de Drumetz uit Snaaskerke, poorter van Brugge. De pacht kon eerst in augustus van 1569 aanvangen, omdat de hoeven van Vaucelles in 1568 nog door andere boeren uitgebaat werden.

Het gepachte domein omvatte „trois maisons et censes avecq les terres y appendans”, nl. 1. de hoeve „appellée la cense de la Cuculle”, gelegen in de parochie Knokke, groot ongeveer 200 G, bewoond door Adriaan Lucx; 2. een hoeve te Westkapelle, waar Jan Lombreel woonde, groot 118 G 113 R; d.i. de Kleine Keuvel; 3. een hoeve te Lapscheure, ca. 51 G; daar verbleef een monnik, geheten Jehan Valons.

Uit de opsomming van de goederen blijkt dat de boer van de Grote Keuvel ook de gronden van de zogenoemde Vaucelleshofstede gebruikte. Men kan zich afvragen waarom deze laatste

hoeve niet, en de Kleine Keuvel wel een afzonderlijke uitbating vormde. De oorzaak daarvan moet waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat de Vaucelleshofstede zwaar getroffen uit de reeds aangehaalde zeevloed te voorschijn gekomen was, en sedertdien van de Grote Keuvel uit beheerd werd. De Vaucelleshofstede staat inderdaad precies achter een sektor van de Graafjansdijk, die meerdere breuken vertoont.

De pacht werd op 6 februari 1568 beklonken vóór de schepenen van de stad Douai. Simon le Camu, handelaar en burger van de genoemde stad, stelde zich als borg voor de drie pachters. Deze vier personen stonden gezamenlijk verantwoordelijk voor het betalen van de jaarlijkse pachtprijs, die verschillende posten omvatte. Ze moesten vooreerst een som van 627 ½ karolusgulden te Douai betalen; een gulden was 40 d. gr. waard. De ene helft van die som werd op Lichtmis (2 februari) en de ander helft op St.-Jansmis (24 juni) voldaan.

De drie pachters leverden op Lichtmis nog de volgende eetwaren: 3 tonnen haring, 3 tonnen mosselen, 120 pd. Vlaamse kaas, „ung frommaige verdt”, en een ton goede boter wegende 100 pond. De levering gebeurde te Douai op de kosten van de pachters. Daarenboven moesten de pachters een jaarlijkse rente van 200 gulden betalen, waarmee het domein van Vaucelles in het Brugse Vrije bezet was, nl. 150 g. aan Jehan de la Torre en 50 g. aan Arnold de Jonghe. Na het voorleggen van de betaalde kwitanties werden de genoemde sommen van de pachtsom afgetrokken.

De pachters betaalden „tous ghescoten et wateringhen” en belastingen, zoals b.v. de tiende, of andere opeisingen. Ze hielden de hoevegebouwen in behoorlijke staat. Het herstelwerk gebeurde op hun kosten, tenzij de schade door

de bliksem of door overstroming veroorzaakt was.

Tenslotte bepaalde de pachtovereenkomst dat de Abt van Vaucelles of zijn afgezant om de drie jaar zijn domein mocht bezoeken. Indien hij zag dat de gebouwen verwaarloosd waren, dan verplichtte hij de pachters het nodige herstelwerk te verrichten. De pachters moesten de Abt, of zijn afgevaardigde, met zijn gevolg fatsoenlijk ontvangen „de bons mengier et lo-ger”³².

7. Volkaartsgote als waterschap in de 18de eeuw

De oudste bewaarde documenten van de Watering Volkaartsgote zijn: 1. een ommeloper van het waterschap, in 1559 opgesteld door Anthonis Schoonmaker, met vele ingevoegde nota's; dit landboek bevat ook een ommeloper van Volkaartsgote uit 1600 en een ommeloper van de Papenpolder uit 1697; 2. een ommeloper die in 1690 door Charles Lootins vernieuwd werd; hierin steekt een kaart van het waterschap getekend in 1691 door F. Verplancke; 3. een beschrijving van Verplancke uit 1715; 4. rekeningen van de watering, die de periode van 1714 tot 1807 beslaan; 5. een kaart van Pieter Gilliodts uit 1753; 6. een handboek van de watering uit de periode 1750-1801.

De meeste van de opgesomde archiefstukken zijn van louter topografische aard. Het bewaarde administratieve materiaal omvat slechts de 18de eeuw. We kunnen bijgevolg niet nagaan hoe Volkaartsgote in de eerste vijf eeuwen van zijn bestaan beheerd werd. Het lijkt evenwel geen twijfel dat de zeekering, vóór de bouw van de Paulusdijk, heel wat dijkbreuken meege-maakt heeft. Maar voordat in 1405 de Graafjansdijk gebouwd werd, behoorde een deel van de zeedijk aan partikulieren, o.a. aan de Abdij

van Vaucelles. Pas na 1405 had het waterschap de plicht om, van de kerk tot Vijfhuizen, de gehele Graafjansdijk in stand te houden. Het moet wel gezegd dat, naarmate de duinvorming van Scharpoord uit oostwaarts vorderde, een steeds langer deel van de zeewering tegen het zeegeweld beschermd geraakte. Het waterschap kon enige inkomsten halen uit de dijk door de 'garsganck' aan veehouders te verpachten.

Een ommeloper van een waterschap registreert nauwkeurig alle eigendommen van de gelanden, maar niet de bezittingen van de gemeenschap. Er bestaan wel kaarten uit de 18de eeuw, die de situatie van de Graafjansdijkschetsen. Ze tonen enkele bochten in de dijk, die duidelijk de vingerlingen van gewezen bressen uitmaken. Alle krommingen werden zeer precies op de primitieve kadasterkaart opgenomen. Maar de oudste ommeloper — en de kopieën ervan — vermeldt wel de oude wielen, die na het leggen van de vingerlingen als moerassige putten bleven bestaan. Het is wel waar dat een paar van de dijkbreuken, die we in paragraaf 4 opsommen, nog na 1405 geslagen werden.

Zodra de Paulusdijk gelegd was, verbeterde de toestand vlug voor Volkaartsgote. Voortaan beukten de zeegolven niet meer rechtstreeks tegen de Graafjansdijk. Daarnaast had het waterschap voor geen enkele sluis of openbare weg te zorgen. Dank zij dit alles konden de gelanden hun watering met een gering jaarlijks geschot onderhouden. Anderzijds vermeerderden ze hun inkomsten. Ze plantten wilgen op hun dijk. Op gestelde tijden verkochten ze „den waey ofte cap thunnen profytte”. Omstreeks 1700 kwam het zover dat Volkaartsgote zijn onkosten kon voldoen alleen al met de inkomsten van de Graafjansdijk. Het waterschap boekte zelfs af en toe wat winst en verdeelde dan „gemetsch wyse de overschietende baeten”.

Omwille van die toestand vergaderden „de generaele heere groote ghelande” op 25 juni 1714. Ze stelden vast dat ze sedert enkele jaren hun waterschap onderhielden „sonder t'doen eenigh geschot”. Daardoor was het administratieve werk erg verminderd. Het bestuur van de watering, bestaande uit binnensluismeester Filip Cobrisse, buitensluismeester³³ Vermeersch en ontvanger Pieter Brielman, werd op de genoemde datum afgedankt. In hun plaats kozen ze Charles Joets tot dijkgraaf-ontvanger, of „ghecommitteerde tot directie”. Deze liet dadelijk Verplancke een kaart van het waterschap tekenen. De landmeter legde nogmaals het feit vast dat er „in de waterynghe van Volckaertsgote geene heerwegen en syn, maer de selve, alomme waer die bevonden worden, deel maecken vande landen daer aenpalende, themlieden commoditeyte daer toe geappliqueert”³⁴.

De rekening van Joets loopt van 1714 tot 1731. In die periode werd ongeveer 500 R watergang herdolven, en een paar nieuwe houten buizen geplaatst. De watering herstelde het voetbrugje, dat in de Molenwegel over de Papenpolderader lag. De Graafjansdijk was in drie 'rekenen' verdeeld. Het eerste distrikt strekte van de Papenpolder tot de Kalfmolen, het tweede tot het Waalstuk, het derde tot Vijfhuizen. Om de drie jaar verpachtte men het gras van de drie rekken bij openbaar opbod. In de periode 1725-35 gebruikte Jan Praet het 1ste rek, en Fortunatus Bentein, pachter van de Verbrande Hofstede, het 2de en 3de rek.

De pachtsommen waren uiteraard onderhevig aan de schommelingen van de vleesprijzen. De jaarpacht van „alle drye de districten” bedroeg in 1720 21 pd. 5 sch. gr, in 1723 idem; in 1726 17 pd. 2 sch. gr, in 1729 12 pd. gr, in 1732 14 pd. 6 sch. gr. Joets deelt ons in zijn rekening niet mede hoeveel geld het hout van de Graafjansdijk opbracht. Hij noteert alleen „dat het

hair vande troncken blyft vergroyen in proffyte vande waeterynghe". De inkomsten van de houtverkoop waren toch zo belangrijk dat men slechts in 1730 en 1731, een geschot van telkens 8 gr. moest schieten³⁵.

Van 1731 tot 1751 vervulde Verplancke de taak van ontvanger. Ook hij liet 'treckaderen' ruimen en buizen vervangen. Vanaf 1735 pachtte Frans Demaeckere, pachter van de Verbrande Hofstede, de gehele Graafjansdijk tegen 12 pd. gr. per jaar. In 1744 viel een besmettelijke veeziekte het Brugse Vrije binnen. „De continuerende mortaliteit vande coebeesten”³⁶ bracht mee dat de Graafjansdijk onverpacht bleef. Daarop liet de ontvanger de dijk „bedryven door de schaepen” van Demaeckere tegen 5 pd. 15 sch. gr. per jaar.

De rekening 1731-51 geeft details over het onderhoud van de beplanting: oude tronken rooien; deze vervangen door 'potstaeken'; de jonge bomen met duindoornen beschermen tegen het vee. Het kaphout werd uit der hand verkocht. De opbrengst bedroeg van 1731 tot 1750 tesamen nog maar ca. 15 pd. gr. Anderzijds verminderde de graspacht gevoelig vanaf 1744. De grootgelanden waren verplicht van 1750 tot 1761 een jaarlijks geschot van 4 stuivers te schieten³⁷.

In 1751 werd Pieter Gilliodts ontvanger van Volkaartsgote. Op 18 december schreef hij een aanbesteding uit om een kaart en een register van zijn watering te laten maken. Hijzelf aanvaardde die opdracht voor 15 pd. gr. Het hele waterschap bleek toen 717 G 169 R groot te zijn. Vanaf 1753 vond men weer liefhebbers om hoornvee op de Graafjansdijk te laten grazen. Demaecker pachtte het 1ste rek, Andries Ramaut, pachter van de Vaucelleshofstede, het 2de, Nikolaas Deneve het 3de; de jaarlijkse pachtsom bedroeg tot 1759 12 ½ pd. gr. Gilliodts liet ongeveer 1600 R watergang her-

graven, en op twee plaatsen „eene eecken buyse” leggen³⁸.

Volgens een nota in de rekening 1772-78 trad er in 1757 opnieuw een Charles Joets als 'ghecommitteerde' in functie, en werd Lenaart Devisch, hoofdman van Westkapelle, verkozen tot buitensluismeester. De resolutie van 16 september 1757 bepaalde dat, bij het afsluiten van een rekening, telkens een vergoeding van 4 pd. 4 sch. gr. uitbetaald werd aan de kommissaris, de buitensluismeester, de ontvanger en iedere grootgelande. Deze laatste waren in die periode de Abdij van Vaucelles, Charles Baudequin de Peutie, Louis de Hué de Caligny en de weduwe van Alsinghe³⁹.

In 1758 ontstond er tussen de parochie Knokke en de Watering Volkaartsgote een betwisting aangaande het onderhoud van een landweg. Wegens het ontbreken van verkeer bestond er aanvankelijk geen enkele verbinding tussen de Knokse Dijk en de Graafjansdijk. Nadat de Oude Hazegraspolder ingedijkt was, vestigden enkele boeren zich in de Magere Schorre. Omstreeks 1660 werd, even ten oosten van het Rode Kalf, op de dijk een molen gebouwd. De boeren die vanuit het zuiden naar de Kalfmolen wilden, begonnen een karrespoor te maken op de oostzijde van perceel C 797. Zodoende bereikten ze vlak naast het Rode Kalf de Graafjansdijk. Dit landwegje lag helemaal op private grond en nam ca. 1700 de naam Kalfstraat aan. Zoals alle wegen verkeerde de Kalfstraat meestal in slechte staat. Toch betekende dit wegje een onmisbare schakel voor de bevolking ten noorden van de Graafjansdijk en ten zuiden van de Knokse Dijk. De hoofdman van Knokke verzocht de Watering Volkaartsgote de bewuste weg te herstellen.

De grootgelanden antwoordden op 7 november 1759, dat de zogenoemde Kalfstraat „noeyt

de hoedaenigheyt van eene straete gehadt en heeft". Ze weigerden gevolg te geven aan het verzoek van de hoofdman. Toch kon de parochie bij het Vrije een vonnis verkrijgen, waarbij Volkaartsgote verplicht werd de weg te herstellen. De aanbesteding greep plaats op 9 juni 1760⁴⁰. Het waterschap ging in beroep bij de Raad van Vlaanderen. Schepenen van het Vrije schouwden op 15 juni 1764 het wegennet van Knokke. Ze maakten uit dat de Kalfstraat slechts een landweg was. Twee verbindingen golden als heerweg, d.i. openbare weg; 1. „den dorp ende prochie wegh" die naar Westkapelle liep; 2. „den dorp ende prochie wegh commende uyt den dorpe van Cnocke", die naar Ramskapelle trok. De twee wegen moesten op een breedte van 20 voet (ca. 5 m) gehouden worden⁴¹. Op 21 januari 1769 stelde de Raad van Vlaanderen de parochie in het ongelijk. De Watering Volkaartsgote kreeg de 58 pd. 8 sch. gr. terug, die ze in 1760 aan de Kalfstraat besteed had⁴².

Vanaf 1759 pachtte Maria Faghel, weduwe van Marinus van Aelsinghe, het 3de rek, vanaf 1766 gebruikt Jan Schramme het 2de rek. De graspacht van de dijk liep in 1766 op tot 34 pd. gr., maar daalde in 1771 tot 18 pd. 5 sch. gr. „mits het grasseren van de plage onder het hoorenvee"⁴³. In 1774 werd Jan van Holme, boer van de Grote Keuvel, pachter van het 1ste en 2de rek. Pacht prijs van de Graafjansdijk: in 1774 29 pd. gr., in 1780 42 pd. 15 sch. gr.

De watering begon langzamerhand de houten buizen te vervangen door stenen heulen. Zoiets was een opdracht voor L. Devisch. In 1772 kocht hij 3300 'carreelsteen'⁴⁴. In 1783 bouwde Pieter Debel een heule met "calck en houille asschen" en 2500 karelen, die 9 guld. per 1000 kostten. Van 1779 tot 1784 ruimde het waterschap 2100 R. watergang en plantte het honderde wilgen potstaken op de Graaf-

jansdijk⁴⁵.

Na het overlijden van Ch. Joets volgde Filip Lebailly, Heer van Tillegem, hem op. In de vergadering van 1784 besloten de gelanden August Verhulst te kiezen in de plaats van de zieke Lebailly, en per gemet eigendom 15 stuivers uit te delen. In 1785 werd Charles Gilliodts ontvanger van Volkaartsgote. In 1801 verdeelde men 9 sch. gr. per gemet. Zoals gezegd verdiende Volkaartsgote een flinke stuiver aan de beplanting van zijn dijk. De sluismeester onderhield zorgvuldig de plantage.

Hierin hadden ook de pachters lasten te dragen. Zij moesten gedogen dat de watering om het even wanneer bomen velde of plantte. Ze stonden in voor de schade aan de nieuwe aanplantingen. Ze moesten op hun kosten ieder jaar, „ter plaetse by den sluusmeester aen te wysen, poten tot vyf en twintigh potstaecken van roode wulgen, deselve verdoornen ende houden groeyen, mitsgaders vervellen de goone commende te vergaen"⁴⁶.

In de tweede helft van de 18de eeuw werd het kaphout, met tussenruimten van 5 tot 6 jaar, openbaar verkocht. De verkoop bracht de watering de volgende sommen op :

datum van de verkoop	opbrengst in pd. gr.
19/1/1754	22-12-9
27/12/1761	43-8-8
21/1/1766	37-12-9
17/1/1772	50-19-5
7/1/1778	55-19-0
23/1/1783	58-17-11
29/12/1788	136-14-5
27/1/1794	104-17-2
(„in assignaeten t'eenemaal voldaan")	
25/1/1799	100-27-0
19/12/1804	99-2-1

Het waterschap trok nog andere voordelen uit de Graafjansdijk. Het verpachtte stukjes er van aan partikulieren, die daarop een huis of een molen bouwden. Uit de rekening 1714-31 blijkt dat een perceeltje van 25 R, mits 1 sch. gr. per roede, aan een molenaar vercijnst was. De cijns was in 1701 met 25 jaar verlengd. Op het perceel stond reeds vóór 1700 „eenen coorn wintmeulen ende een kleen huuseken”. Het gaat om de Kalfmolen. De cijns ging in 1727 over naar Katarina Desnick, in 1731 naar Jakob Pauwaert, daarna naar Innocentius Devos.

Landarbeiders vestigden zich in de buurt van de Kalfmolen. Volgens ingevoegde nota's in de ommeloper van 1682 stonden er omstreeks 1700, behalve de reeds bestaande hoeven, tenminste vijf huizen in de onmiddellijke nabijheid van de molen nl. op het westeinde van het 3de Vo (C 561; C 630; C 636). Volkaartsgote heeft omstreeks 1700 aan twee personen dichtbij de molen een stukje van de dijk vercijnst, waarop deze een 'huuseken' bouwden. De zoëven genoemde woningen vormden samen met de herberg het Kalf, het molenaarshuis, de Vaucelleshofstede en een paar hoevekes van de Magere Schorre een nieuw gehucht ten oosten van de eigenlijke dorpskom, nl. de Kalfwijk of Oosthoek. Bij de Duivelsput stonden er toen al twee huizen (C 747; C 750).

Toen de dorpskom omstreeks 1800 uitbreiding genomen had, vatte ook Frans Gheyle het plan op om een windmolen te bouwen. Op 15 maart 1803 verpachtte de watering hem voor een termijn van 60 jaar „50 roeden lants, synde den wal ende gront, daer den molen op staet, wesende deel van den graven Jans dyck, a 2 sch. de roede, boven alle lasten”⁴⁷.

8. De Oost-Duinen van Vlaanderen

De golven brengen zandkorrels en vergruizelde schelpen op het lage strand. Een deel van die sedimentatie wordt bij eb door de zon gedroogd. De zeewind jaagt het droge zand naar het hoge strand. Het stuivende zand gaat niet liggen voordat het een hindernis ontmoet. Het zet zich vast achter wat begroeiing of een oneffenheid in de schorrevlakte⁴⁸. Naarmate het duinlandschap breder wordt, vormen zich rijen die deels evenwijdig, deels sikkelvormig liggen. Tussen de sikkels liggen langwerpige laagten, pannen geheten.

Na enige tijd krijgen planten vaste voet in de vochtige laagten. Een van de voornaamste is het helmgras, dat de uitzonderlijke eigenschap bezit om het vliegende zand vast te leggen. Naast helm verschijnen andere grasachtigen, die helpen verder de duinen opbouwen. Daarna doen struiken hun intrede, o.a. duindoorn en kruipwilg. Vastliggende vlakten en hellingen verdwijnen tenslotte onder een vegetatie, die bestaat uit een grasmat of struikgewas. Duinvlakken die niet met een vast plantenkleed overdekt geraken, worden wel eens door een hevige storm verplaatst. De wind blaast dan het zand tot op de watertafel uit. Zo ontstaan nieuwe pannen en verdwijnen oude laagten onder het zand⁴⁹.

Tussen Bredene en Wenduine is de duinvorming omstreeks 1200 begonnen. De westen en noordwestenwinden joegen het zand over de Evendijk A en de noordwesthoek van de Blankenbergse Watering. In het midden van de 14de eeuw verschenen duinen op de kust tussen Blankenberge en Knokke. De begroeiing van de duinen bracht twee feiten mee: 1. konijnen kwamen zich in de zandheuvels ingraven; 2. de kustbewoners trachtten zich de plantengroei ten nutte te maken.

Duinen vormden van meet af aan onbeheerde grond, bijgevolg een domein van de Graaf. Aan hem behoorden alle voordelen die eruit voortkwamen, o.a. het jacht- en het weiderecht. De Graaf stelde een 'opperduinherdre' om zijn rechten in de duinen te bewaken. De sektor tussen de IJzer en het Zwin heette „oste dunen". De graaf betaalde „den dunherdre vanden ost dunen" een jaarlijks salaris van 10 pd. gr.⁵⁰. Deze laatste beschikte over 'dienaers' of plaatselijke jachtopzieners. Wanneer iemand in de duinen op een overtreding betrapt werd, dan ontving de opperjachtwachter van de Oost-Duinen een deel van de boete. In sectoren waar de duinen enige omvang begonnen te krijgen, eiste hij, uit hoofde van zijn functie, een vergoeding van het betrokkene waterschap. Eeisluis betaalde hem 40 pd. par. per jaar⁵¹.

In de 14de eeuw was het in enkele kuststroken zover gekomen dat een duinengordel de overstovene zeedijk verving. De waterschappen poogden zo goed als het kon die nieuwe soort van zeewering te onderhouden. Af en toe werden de zandheuvels met stro beplant⁵². Aangezien het toezicht op de wateringen een privilege van het Brugse Vrije uitmaakte, schouwden schepenen niet alleen de toestand van de sluizen en van de dijken, maar ook van de duinen voor zover deze een zeewering vormden. Maar het toezicht op het jagen en het weiden in de duinen hoorde absoluut bij de bevoegdheid van de duinwachter.

De taak van de 'dienaer' werd nauwkeurig omschreven door de eed, die hij tegenover de opperduinwachter of zijn afgevaardigde moest afleggen. Zijn werk bestond er vooreerst en vooral in voor de Graaf „zyne hoocheyt vande dunen" te bewaren. De duinwachter hield een hazewind om de honden uit zijn gebied te verdrijven. Hij mocht steeds een koppel konijnen vangen, maar moest die goed zichtbaar aan zijn

draagriem hangen. Het was hem echter verboden te jagen na zonsondergang en vóór zonsopgang; in lampreeltijd; in sneeuwperioden; als het water zo hoog stond dat het in de konijnepijpen liep.

Hij moest in de duinen optreden tegen allerlei misdrijven, waarvoor een boete gesteld was: konijnen, hazen of vogels vangen; binnen de duinen gerief of dieren houden waarmee men wild kon vangen; ofwel dergelijk gerief meedragen; op de weg langs de duinen passeren met een hond zonder geknipte nagels; in de duinen vee laten grazen; de begroeiing afhakken of snijden. Al deze overtredingen moesten de dienaars vaststellen en aanklagen bij de opperduinwachter. Immers het onderzoek aangaande alle betwistingen in de duinen lag bij de Graaf „als overheere", en bij opperduinwachter „als zynen officier". Bijgevolg bezat niemand anders „eeneghe kennesse criminele of civile" betreffende het ordetoezicht in de duinen⁵³.

In oktober 1423 schafte Filips de Goede, Graaf van Vlaanderen, de wedde van de opperduinwachter af. Voortaan verkocht hij tijdelijk zijn rechten op de duinen. De ontvanger van het graafschap Vlaanderen boekte deze inkomsten van de Graaf⁵⁴. Daarna werd op 8 maart 1426 een ordonnantie gepubliceerd, die vooral de bescherming van het jachtrecht in de duinen tot doel had. Tot op een halve mijl buiten de duinen werd het aan een plaatselijke bewoner verboden een hond of een kat te houden, „tenzy hi elken hond den rechteren voet of hawe... elke catte beede de hooren of snide". Bij overtreding betaalde men aan de opperduinwachter 3 pd. par. voor een hond, 1 pd. par. voor een kat⁵⁵.

De aangehaalde verordening noemt een afstand. Het kon dan ook niet anders of de grens van de duinenstrook was, evenals het grondgebied van een stad, met palen afgezoomd. Na

enige tijd geraakten die palen overstoven of ze duiden niet langer de precieze grenslijn aan. Dit blijkt uit de oudste ons bekende tekst, waarin de bedoelde grens vermeld wordt. In de buurt van Lombardside hadden boeren hun vee in de duinen laten grazen. Op 20 juni 1429 trokken schepenen van het Vrije, van Lombardside en „den duunheerder van den oostdunen” erop uit om uit te maken of de overtredding gebeurd was „weder binnen den Vryen, zo binnen den scependomme van Lombaerdien, of binnen den palen vanden dunen”⁵⁶.

De rekeningen van de baljuw van het Brugse Vrije noemen de volgende opperduinwachters: Thomas van Schoneveld, van 1385 tot 1417; Jacques de la Viesville, van 1419 tot 1423; Marc Guydechon, van 1424 tot 1430; Jan van Hoorne, van 1431 tot 1436; Jan van Uitkerke, van 1436 tot 1441; Jan van Bonem, van 1441 tot 1452. Filips de Goede verkocht in september 1452 tijdelijk al zijn rechten op de Oostduinen aan Bertrandon de la Broquerie, „son premier escuier tranchant”, tegen de prijs van 3.000 kronen⁵⁷.

Vanzelfsprekend trachtte Bertrandon zoveel mogelijk voordeel uit zijn koop te halen door konijnen te vangen en door het gras te verpachten. Zijn dienaars hielden een scherp toezicht op het verkeer in hun respektievelijke sektoren. Ze maakten het de vissers en andere kustbewoners lastig. Op 30 mei 1457 spraken de schepenen van het Vrije over „den excessen ende exactien, die de dienaers vanden upper duunheerders daghelicx doen”⁵⁸. Toen het schepenkollege zich dienaangaande tot de Hertog wendde, liet deze de bestaande keuren onderzoeken. Men vond dat de wedde van de opperduinwachter in 1424 afgeschaft was. Bertrandon moest in mei 1458 de ontvangene gelden terugbetalen⁵⁹.

Daarbij liet de Hertog de grens van de dui-

nen weer op punt stellen. Het vliegende zand had reeds vele paalstenen doen verdwijnen. Filips de Goede benoemde in juni 1459 kommissarissen „van den palinghen vanden dunen”. Ook het Vrije stelde zijn mannen. De afgevaardigden van beide partijen reden op 5 juli langs de kust, van Westende tot Knokke, om uit te maken waar en hoe men de precieze grens zou stellen⁶⁰.

Schepenen van het Vrije reisden op 4 april 1460 naar Brabant om paalstenen te kopen. De stenen werden langs de Schelde naar Vlaanderen verscheept. Een partij van 26 palen kwam te Oostende aan. Een afgevaardigde van het Vrije trok op 14 juli naar Oostende „metten steenhauwere, die de paelsteenen vanden dunen brochte, omme de vorseide steenen te lande te ghecrighene ute den scepe t welke lach in de havene t oosthende”. Deze 26 stenen werden per wagen over de strook tussen Oostende en Wenduine verdeeld, en vervolgens daar geplant⁶¹.

Jan vander Mere, „steenhauwere wonende te Zavele in Brabant”, leverde 74 palen „te Brugghe in de Reye”. Ze kostten 4 ½ gr. per kubieke voet; totaal 617 kubieke voet. Deze 74 en nog andere stenen werden te Brugge op kleinere schuiten overgeladen en langs de bestaande schipvaarten zo dicht mogelijk bij hun plaats van bestemming gebracht.

Adriaan de Gloyer, een schipper uit Lissewege, voerde 31 stenen van Brugge naar Zwankendamme. Deze werden per wagen gebracht „van Zwankendamme te Heys ende also voort oostwaert tot den Hazegarse”. Men bestemde verder 14 palen voor de sektor Eiesluis, 15 voor de sektor tussen Oostende en de Blankenbergse Sluis, en 76 voor de kust tussen Oostende en Lombardside⁶². Het duurde tot augustus 1462, voordat in het Brugse Vrije alle palen op hun juiste plaats stonden, en tot juni 1462,

voordat de kust van het Ambacht Veurne en het Ambacht Bergen 'vulghepaelt' was⁶³.

Omstreeks 1470 verpachtte de opperduinwachter de duinen „zynen sergeanten ende die-naers”. Deze begonnen strenger op te treden tegen de plaatselijke bewoners en de kooplieden, die hun weg door de duinen moesten nemen. Ze hielden sommige personen aan en deden hen grote boeten betalen. Ze verpachtten hun duinen aan veehouders, „omme de beesten daer innen te laten gane weeden”. Ze lieten „de halmen daer wassende ofsnyden byden vischers, omme hueren visch daer inne te packene”. Wat meer is, de duinwachters „ghedoo-ghen de conynen loopen inde dycken die naest der zee ligghen, dewelke groote gate daer inne maken”, maar ze verdroegen niet dat de landlieden de knaagdieren uit hun zeekeringen en velden verjoegen.

Tengevolge van de talrijke klachten wendden de schepenen van het Vrije zich tot Hertogin Maria van Bourgondie. Ze voerden aan dat de opperduinwachter „gheene iurisdictie noch kenne-esse van zaken en heeft up noch inde voor-seide dunen eenighe faiten, daer gheschiede criminelic of civilic, te berechtene”; dat het vol-gens de privileges van het Vrije verboden was de begroeiing van de duinen te schenden „mids dat ter cause van dien de voorseide dunen haerlieder stercte verliesen, ende overvlieghe-ndland daerby ligghende”.

In een van de privileges, die de Hertogin op 11 februari 1477 aan de Vier Leden van Vlaanderen moest toestaan, bekwam het Brugse Vrije de volgende beschikkingen: 1. „dat men de voorseide dunen niet meer in pachte uut en gheve int gheheele noch zom... omme die te ettene ende de voorseide halmen af te snidene”; 2. de landgebruikers in de buurt van de duinen mogen de konijnepijpen in hun velden stoppen, en het wild uit hun vruchten verjagen zonder

door de duinwachters aangehouden of lastig gevallen te worden; 3. het wordt de duinwachters verboden „yemende zynen wech paysive-lic duergaende te vanghene inde voorseide du-nen, het ne zy dat zy bevinden dat hij daer eenighe quets ofte scade in doet, tzy int wilt of anders”.

Verreweg de belangrijkste bepaling was dat, wanneer de duinwachters in de duinen iemand betrapten op een strafbare daad, ze die moesten „bringhene voor de wet of scepenen, onder wiens scependom of iurisdictie die ghevanghen worden, zonder die eenichsins te composeerne oft eenich ghelt te nemene van hemlieden, ende dat zij ghelic, ende al van nu voort an, die ken-esse ende berecht vanden faiten, inde vor-seiden dunen gheschiet, laten den wetten van onzen voorseiden lande van Vlaandren, onder wiens iurisdictie die ghefallen ende gheschiet zullen zyn”. Deze toegeving vanwege de Her-togin betekende dat de opperduinwachter en zijn dienaars zich voortaan moesten onderwer-pen aan de rechtsmacht van de plaatselijke autoriteiten, o.a. aan de schepenbank van het Brugse Vrije⁶⁴.

9. De duinen in de 16de en 17de eeuw

Keuren en ordonnanties verboden steeds op-nieuw de begroeiing van de duinen te bescha-digen, maar deze geraakten zoals vele wetten na enkele jaren in onbruik. Maar door het gra-zen en het hakken in de duinen kwamen som-mige duinhellingen bloot te liggen en te ver-vliegten. Op 26 februari 1510 kreeg het Vrije een oktrooi los vanwege Filips de Schone „dat gheene beesten meer gaen zouden up de selve dunen, noch dat men daer gheen halmen noch doornen hauwen zoude”. Toen vervolgens de duinwachters heftig protesteerden tegen deze beslissing, was het Vrije verplicht een kompro-

mis te aanvaarden. Op 21 mei 1510 trokken schepenen erop uit om met de duinwachters „te visiteirne de pannen vanden selven dunen, daermen beesten zoude moghen laten gaen, ende waer niet”⁶⁵.

Willem van Saillant, Heer van Middelburg, nam op 25 december 1516, voor een termijn van 9 jaar, tegen 500 pd. gr. per jaar, de Oost-Duinen in pacht⁶⁶. Hij verkreeg in 1519 van het Landsbestuur een ordonnantie, die hem ruime vrijheid in het gebruik van de duinen toestond, zodat hij zijn hoge pachtprijs kon winnen. Afgevaardigden van het Vrije begaven zich op 24 augustus naar Brussel om een mildering van de ordonnantie te bekomen⁶⁷.

Na W. van Saillant werd Hendrik van Beer-nem „upperduinherdere vanden oostdunen van Vlaendren”. De laatstgenoemde werd opgevolgd door Frans van Jabbeke en Gillis de Cuussche. Deze twee verpachtten de „Heys dunen” aan Boudewijn Boone. De duinen van Heist strekten van de Eiesluis, waar ze zeer smal waren, tot de grens van Knokke, waar ze aansloten bij een zeer breed landschap van zandheuvels en pannen. De parochiegrens liep doorheen dit gewest recht naar de zee. Het belangrijkste deel van de Heistse Duinen bestond uit de Grote Panne, een brede begroeide vallei tussen de eerste en de tweede duinenketen.

Aangezien het beschikken over de duinen een heerlijk recht van de Graaf uitmaakte, werd het verpachten ervan niet alleen door de ontvanger van Vlaanderen, maar ook door de gravelijke Burg van Brugge geregistreerd. Het ferieboek van de genoemde burg omschrijft de verpachte sektor als volgt: „de Heys duunen metgaders tpasteur vander grooter panne, beghinnende ant pasteur dat Lieven de Buuck in pachte heeft, ende alzo verre als die ghaet”. Op die manier vernemen we dat de duinen ten oosten van de parochiegrens door de genoemde

L. de Buuck gebruikt werden. Het kan bijna niet anders of B. Boone woonde op de Pannehofstede, die even ten zuiden van de Pastuurdijk stond⁶⁸.

Dat de konijnen welig tierden in de Heistse Duinen blijkt uit de pachtprijs die voor Boone gesteld werd: per jaar vóór Aswoensdag ofwel 160 dozijn konijnen leveren, ofwel 5 sch. gr. per dozijn betalen te Brugge aan de verpachters. De pacht ging in op 25 december 1554 voor een termijn van 7 jaar. Boone moest zijn duinen „laeten wel ende ghetrauwelicke ghepeupleert ten expireren van zynen pachte”. Zijn opdracht luidde verder: de duinen bewaken; de personen die er doornen afhakken, konijnen of lamprelen vangen, of iets anders misdoen „volghende den originalen pachtbrief vanden ontfanghere van Vlaendren” in beschuldiging stellen en aangeven bij de opperduinwachters. Volgens gewoonte ontving Boone de helft van de boeten⁶⁹.

De pachters van de duinen en hun 'naerpachters' haalden zoveel mogelijk voordeel uit hun gebruik. Ze verkochten het struikgewas. Waar het plantenkleed vernield werd, ontstonden blote plekken, 'bleckaers' of 'blinckaers' geheten, en kreeg de wind de kans om het zand landinwaarts te blazen. Afgevaardigden van het Vrije en van de wateringen schouwden op 9 mei en 3 juni 1564 de gehele Oost-Duinen. Ze noteerden „de schade by den hoornebeesten ende andere die de pachters vanden dunen hebben doen ende laten heten ende pastureren in de zelve dunen, metgaders up t hauwen vanden doornen wassende aldaer”⁷⁰.

Inspektietochten beletten niet dat „t overloopen vanden beesten, afhauwen vanden doornen, ende afhetten vanden almen ende garsinghen binnen den dunen” verder ging. De wateringen werden werkelijk ongerust om het onstuitbare „vervlieghe vanden zelve dunen”.

Het Vrije drong bij het Landsbestuur aan om het grazen en het hakken totaal te verbieden. Daarop stelde de Raad van Financiën in oktober 1567 voor dat het Vrije de Oost-Duinen in pacht zou nemen, zodra de lopende termijnen einde liep, „betaelende alzo veele als die metter pasturaige ieghewoordelicke ghelden”.

Daarbij moesten de waterschappen de blekkaarts „doen beplanten met stro ende houte ter plaetse meest van noode”. Het Vrije vroeg toen dat in de verpachting uitdrukkelijk zou verboden worden te grazen of te hakken. Ondertussen had de ontvanger van de Financiën reeds een andere pachter gevonden⁷¹. De daaropvolgende Tachtigjarige Oorlog duwde de strijd tegen de duinverstuiving op de achtergrond. De pachters en hun napachters gingen hun gang.

Het Transport van Vlaanderen van 1408 registreerde tussen het Zwin en de Yzer een verlies van honderde gemeten goede poldergrond ten gevolge van de zandverstuiving⁷². De verzanding was het ergst in de strook tussen Bredene en Wenduine. In de 15de en 16de eeuw gingen daar nog tientallen gemeten landbouwland verloren. Blijkbaar waren de duinen tussen Heist en Knokke met een steviger plantenkleed bedekt. Hier was de verstuiving na 1408 veel geringer. De ommeloper van Reigaarsvliet noteert in het 10de en 11de begin slechts een licht „verlies in den duyne”.

Als gevolg van het eindeloze voortduren van de Tachtigjarige Oorlog bestond er in de duinen alleen een „zeer cleyn toezicht”. Niet alleen vee, maar ook paarden van allerlei troepenafdelingen graasden er lustig in het rond. De konijnen vermenigvuldigden zich zienderogen en gingen zich te goed doen op de nabije velden en weiden. De boeren sloegen met knuppels er op los. Sommige plaatselijke bewoners gingen tot in de duinen konijnen vangen. Op

2 mei 1613 werd een ordonnantie gepubliceerd, die de vroegere bepalingen inzake de orde in de duinen nog eens beklemtoonde.

De volgende feiten werden op straf van een grote boete verboden: grazen of doornen hakken; door de duinen trekken te paard, met wapens, stokken, spaden of honden; buiten de paalgrens, over een breedte van ½ mijl, jagen, netten of een hond zonder afgesneden nagels of een kat zonder afgesneden oren houden. Binnen de genoemde afstand mocht men de konijnen te velde niet doodslaan, maar wel verjagen. Tenslotte kregen de duinwachters opdracht de vervallene paalgrens te herstellen⁷³.

In de bedoelde periode was Baron van Frenzen opperduinwachter van Vlaanderen, en werden sommige duinsektoren gebruikt door bevelhebbers van de kustverdediging. De kommandant van Damme stelde te Knokke en te Heist soldaten „bewaerende de duynen ofte conynen”. In juni 1614 gebeurde het dat Jean Heron, bij het uitoefenen van zijn taak, te Heist met enkele bewoners in botsing kwam en daarbij het leven liet⁷⁴.

Zoals boven gezegd verbood de ordonnantie van 2 mei 1613 aan de boeren de konijnen te doden, die vanuit de duinen hun velden kwamen kaalvreten. De vele klachten verplichtten het Vrije op 17 juli 1614 tussen Knokke en Blankenberge de grote schade „inde vruchten ende garsynghen” te schouwen⁷⁵. Onder de druk van de landgebruikers van Lissewege, Heist en Knokke besloot het schepenkollege op 6 april 1615 bij de Landvoogd aan de kloppen, en te vragen dat de duinpachters de schade zouden vergoeden en de konijnen binnen hun grenzen houden⁷⁶.

De opperduinwachter kreeg opdracht om in de bedoelde streek de paalgrens van de duinen te herstellen. Afgevaardigden van Frenzen en van het Vrije vertoefden in juli 1615 in de

streek tussen Blankenberge en Knokke „omme te stellen de limiten ende paelen vande duynen volghende d'ordonnancie van haerlieder hoocheden”⁷⁷. De „schepenen vanden duynen” hielden verder vooral de sektor Wenduine-Bredene in het oog, waar ze beplantingen deden uitvoeren „ieghens t verwayen vanden zande”. Af en toe traden ze op tegen personen, die sommige duinpannen bewerkten en bezaaiden. Op 11 mei 1645 reden schepenen „naer de duynen tot Cnocke, omme inspectie te nemen van eenighe schorren ghesaeyt met coolsaet”⁷⁸.

Marc Albert d'Ognati nam omstreeks 1645 de duinen tussen Knokke en Blankenberge in pacht. De boeren van de genoemde kuststrook ondervonden opnieuw groot nadeel vanwege de konijnen. Ook was de paalgrens aldaar weer in verval geraakt. Schepenen van het Vrije gingen op 17 februari 1652 zien „waer gestaen hadden de oude palen ieghens het uitloopen vande conynen”. Vervolgens deden ze tussen Knokke en Blankenberge nieuwe palen planten⁷⁹. Te Knokke hielpen de boeren mee aan „het afpitten ende stellen vande paelen vande duynen”⁸⁰.

D'Ognati deed „syn beclach van dat de nieuwe palen te verre in de duynen gestelt souden wesen”. Toen het Vrije op zijn protest niet inging, begon hij het de kustbewoners lastig te maken. De parochies Knokke en Heist daagden daarop d'Ognati voor de Raad van Vlaanderen⁸¹. In 1670 werd Joos Vandendorpe pachter van de duinen van Heist en Knokke. Ondertussen zwermde opnieuw honderden konijnen over de aanpalende velden uit, en lieten de duinpachters na om het wild binnen de paalgrens te houden. De boeren verweerden zich door zelfs binnen de halfmijlzone konijnen te vangen of te schieten.

Vandendorpe liet het jachtgerief van de bewoners in beslag nemen. In 1678 won hij zelfs

een proces aangaande de kwestie „vande afgehaelde roers ende garens”⁸². Maar Heist en Knokke eisten vergoeding vanwege Vandendorpe omwille „vande schade, de welcke de seer groote ende excessive nombre van conynen daghelicx zyn doende in de vruchten”. Schepenen schouwden op 25 januari en 17 april 1679 de toestand, omdat het Vrije de genoemde twee parochies in de Raad van Vlaanderen steunde tegen Vandendorpe⁸³.

Op hun inspectietocht van 27 februari 1676 schouwden de schepenen van het Vrije ook de duinen van Knokke en Heist. Hun rapport leert ons heelwat aangaande de begroeiing van sommige pannen. Ze „bevonden dat de doorens, die ghestaen hebben in de panne daer nu de zee is inbleyvende, sere syn ghecapt, ende de ghone daer noch staende, seer insouffisant om het sant te wederhouden ten effecte daerdeure te kunnen hooghte maecken ende duyn te quecken”. Verder zal blijken dat hier de Brabantse Panne of de Blinkaartpanne bedoeld wordt. Blijkbaar bezat de tweede duinenketen onvoldoende hoogte en drongen stormvloedden van de Zoute Schorre uit soms tot in de naaste pannen door.

De schepenen ondervroegen vervolgens 8 personen uit Knokke en Heist, bij wie men bussels duindoornen ontdekt had. Feitelijk lag de grootste schuld bij hen, die verantwoordelijk waren voor de orde in de bewuste duinen. Cornelis Diele, uitbater van de Kalfmolen, die toen de bedoelde sektor pachtte, liet doornen weghalen uit „de panne op de oostsyde van de kercke van Knocke een halfve myle ghelegghen”. Deze vallei is zeer waarschijnlijk de Blinkaartpanne. Jan d'Asseville, 'duynwachter' te Knokke, verkocht honderde bussels duindoorn uit „eene panne west van de kercke... secker panne ontrent een paer hondert roeden van westen de kercke van Knocke”. Hier gaat het onge-

twijfeld om de Brabantse Panne.

De duinwachter liet ook hakken in een „panne gheleghen tusschen de kercke van Knocke ende Heyst, rechte noort achter het huis van d'Asseville". De jachtwachter woonde dus reeds in 1676 in een van de kleine pannen op het westeinde van de Brabantse Panne. Ook „Thomaes Schollaert, garrenier (= jachtwachter) vande garrenne tot Heyst" ging niet vrijuit. Deze verkocht doornen uit de „naeste panne an het landt tusschen Knocke en Heyst"⁸⁴. De gedurig herhaalde verbodsbepalingen konden dus niet verhinderen dat de kustbewoners de begroeiing van de duinen beschadigden, en zodoende beletten dat de zandheuveld vastgelegd werden.

10. Het Hazegras in de 17de eeuw

Het Hazegras vormde omstreeks 1600 een grote uitgestrektheid, die deels uit schorrewelden, deels uit begroeide duinen en pannen bestond. We kunnen best aannemen dat de Vaucelleshofstede, de Verbrande Hofstede en de hoeve 'ten vyf huusen' hun schapenkudden naar de Hazegrasschorren dreven. De dorpsbewoners lieten hun koeien op de Knokse en de Magere Schorre grazen. Al dit verkeer deed allerlei wegels ontstaan.

Zoals gezegd ontstond de Oude Hazegraspolder zonder de tussenkomst van de eigenaars, toen in 1627 de Paulusdijk en de Paulusvaart gemaakt werden. In de polder bleven een drietal kleine aders uit de schorretijd over: 1. een ten noordoosten van het Kalf; 2. een ten noordoosten van de Verbrande Hofstede; 3. de Mauruskreek, een verlande zijkreek van de Reigaarsvliet. Door het graven van perceelsgrachten werd het oostelijke deel van de polder voor de landbouw geschikt gemaakt. Het westelijke deel kwam aanvankelijk slechts als grasland

in aanmerking. De nieuwe polder werd echter verder met de term schorre aangeduid.

Marissien en Michiels hebben het gehele Hazegras in 1641 gemeten in het „bywesen van Adriaen de Creyts ende Ghysbrecht Verstraete, als ghebruyckers ende pachters van een groot deel van t selve Hazegras". Waarschijnlijk woonden de genoemde twee boeren op de twee hoeven, die de landmeters in de Oude Hazegraspolder vonden. Dank zij een paar pachtcontracten uit 1651 kunnen we die situeren: 1. de grote hoeve, thans uitgebaat door Hippoliet Vandevyver (C 284); 2. een kleinere hoeve, 250 m ten noorden van de Verbrande Hofstede, in het landschap dat bestaat uit lage, begroeide duinen, de Kalfduinen (C 159).

De reeds aangehaalde bundel pachtbrieven uit de periode 1650-60 helpt ons om de bewoning en de uitbating van de Oude Hazegraspolder te beschrijven. Toentertijde trad Placido Velarde op als intendant van de Fonseca's in de Nederlanden. Gemakshalve gaf de intendant het gehele Hazegras in 'voorpacht' aan een enkele persoon, die het terrein aan 'naerpachters' onderverhuurde. De eigenaars, of hun intendant, stelden een toezichter in het Hazegras. De duinenweide ten noorden van het Kalf wordt in een kontrakt van 1652 nader gesitueerd als volgt: „daer nu ieghenwoordich thuis vanden casteleyn op staet... ou que la maisonnette du chastelain du schorre demeure" (C 101).

Behalve de kastelein woonden in 1653 de volgende personen in de Oude Hazegraspolder: 1. Pieter Verlaere op de grote hoeve; 2. Jan Gyselinck op C 159; 3. Aarnout Deboodt even ten oosten van de kastelein op een hoeveke (C 161), dat hij gebouwd had in de Bucht, een partij minderwaardig grasland. Antonis Schram die op een hoeveke in de dorpskom woonde, pachtte het westeinde van de

Magere Schorre. De noordgrens van deze partij duinenland wordt genoemd „schievende naer de kercke van Cnocke tot an eenen paelsteen, soo verre t selve schorre gaedt” en palende aan „de duynen van syne Majesteit”. De pachter moest toezien „datter geene conynen uuyt de duynen commen pastureren op deze partye”.

Bij de Kalfmolen bouwden een paar landarbeiders een huisje op de Graafjansdijk. Anderen, zoals de reeds genoemde Gyselincx en Deboodt, vestigden zich in de Kalfduinen. Dergelijke mensen leefden van hun handenarbeid. Ze trachtten hun bestaan te verbeteren door voor een schamel melkvee een deel van de Kalfduinen of van de Magere Schorre te pachten. Af en toe kon zo een kleingebruiker zijn pacht niet betalen. Toen Jan van Olcken al een achterstel van 25 pd. gr. te betalen had, werd zijn vee in 1658 openbaar verkocht, nl. een „roo coe”, een „roo wyttericke coe” en een „swarte blaerde coe”.

Op verzoek van de nieuwe eigenaar, Graaf Monterey, maakte M. Wouters in 1661 een overzicht van het Hazegras. Toen pachtte Ferdinand Debacquere uit Sluis de Grote Schorre buiten de Paulusdijk. Aan de binnenzijde van de dijk bezat hij een waterput ten behoeve van zijn schapen. P. Verlaere gebruikte het grootste deel van de Oude Hazegraspolder, omdat de eigenaars geen andere liefhebbers vonden. Drie bewoners van de dorpskom, A. Schram, Antoon Decoster en Engelbrecht Martens pachtten het westeinde van de Magere Schorre. De kommandant van het Izabellafort hield, evenals zijn voorgangers, het Goeverneurstuk in beslag.

Volgens het huurkontraat van 1652 mocht Verlaere, tot een beloop van 700 gulden, de gebouwen van zijn hoeve uitbreiden, en zou de eigenaar het nieuwe gebouwde na 'prysie' overnemen. Na de dood van Verlaere vroegen

zijn kinderen in 1661 de overeengekomene schatting. Wouters stelde vast dat het woonhuis en de schuur dringend herstel eisten.

De dijkbreuk van 8 oktober 1664 betekende een groote nadeel voor F. Debacquere. Ieman Clayssen, zijn 'stellenare', meldde hem dadelijk dat de Paulusvaart en zijn drinkput vol zout water stonden, zodat hij zijn schapen geen zoet water kon verschaffen. Debacquere besteedde vlug zijn dieren uit aan Jan Verstraete, die achter de Graafjansdijk woonde. Het bovenstaande bericht leert ons dat er toen buiten de Paulusdijk nog geen zoetwaterput bestond. En indien de term stellenaar betekent bewoner van een schapenstalle of -hoeve, dan stond de Stelle B reeds in het midden van de 17de eeuw op de Paulusdijk.

Vanaf 15 maart 1665 gebruikte Pieter Huybrechts de Grote Schorre. Na de dijkbreuken van 1664 en 1665 bekwamen de boeren van de Oude Hazegraspolder afslag voor de percelen, die door zout water geteisterd waren. Dank zij dit feit vernemen we welke graansoorten er in de 17de eeuw in de genoemde polder geteeld werden: tarwe, haver, rogge, erwten, bonen 'sucrion' en 'kruyt'⁸⁵.

Verder licht het proces Monterey ons in. In 1681 pachtten Joos Turfhooft en Joos Lambrecht 905 G 61 R „entre schorres, pasturages et terres labourables gisans en la paroisse de Cnocke, nommé l'Hazegars”, tegen 1200 gulden per jaar. Blijkbaar was Lambrecht kastelein van het Hazegras, want de Franse tekst noemt hem 'bailly'. Hij woonde trouwens op het perceel C 101. De genoemde 905 G 61 R komen overeen met de oppervlakte, die de Oude Hazegraspolder, de Grote Schorre, de Kleine Schorre en het Goeverneurstuk, volgens de kaart van 1641, bezaten.

Op 1 november 1691 werd Sotello aangesteld tot beheerder van de Monterey's. De ge-

noemde intendant verpachtte op 10 december aan Jan Baptist Vleys, ontvanger van de Monterey's, het Hazegras, groot 1.200 G 62 R. tegen 1.000 gulden per jaar, voor een termijn van 9 jaar. De aangegevene oppervlakte omvat ook de Zoute Schorre. Blijkbaar werden de duinen ten zuiden en ten noorden van die schorrevlakte nog steeds als Domeingrond beschouwd.

Het kontrakt bepaalde verder dat Vleys twee weiden mocht scheuren. Het onderhoud van de grote hoeve, van de zeekering en van het afwateringsnet bleef ten laste van de eigenaar. Deze laatste betaalde daarenboven sedert het jaar, waarin de Watering Eiesluis de Izabella-sluis B bouwde, een jaarlijks suatierecht van 6 pd. 13 sch. 4 gr. De pacht van Vleys werd in 1700 met 12 jaar verlengd, tegen 900 gulden per jaar⁸⁶.

11. Het Brugse Vrije pacht de Oost-Duinen

In 1634 opperde het Vrije opnieuw het plan om zelf de Oost-Duinen in pacht te nemen, maar er daagden toen dringender problemen op. Maar de herhaalde ruzies tussen de plaatselijke bevolking en de duinpachters mochten niet blijven duren. De betwistingen met d'Ognati, Vandendorpe en anderen zetten het schepenkollege aan om dergelijke moeilijkheden definitief uit de weg te ruimen. Het Vrije besloot „te vervoorderen den coop vande jurisdictie vande jaght” en „in admodiatie te nemen de duynen van het Hasegat af tot Nieupoort”⁸⁷.

Van juli tot september 1679 voerden afgevaardigden te Brussel langdurige onderhandelingen om de beoogde twee doelen te bereiken. Ze bekroonden hun inspanningen met een volledig succes. De Koning verkocht definitief „de jurisdictie vande jaght” in het Brugse Vrije tegen 12.000 gulden, en verpachtte de Oost-

Duinen tegen 20.000 gulden, voor een termijn van 55 jaar vanaf 1 november 1679⁸⁸. Kort daarop deelde het schepenkollege openbaar mede dat alle kwesties aangaande de jacht vanaf de genoemde datum onder geen andere rechtsmacht dan onder die van het Vrije vielen, en dat vanaf 1 januari 1680 niemand nog in of rond de duinen mocht jagen tenzij „op de boeten van hondert guldenen”⁸⁹.

Op 25 november besloot het schepenkollege de Oost-Duinen per distrikt en uit de hand te verpachten, mits twee voorwaarden: 1. „dat de conynen buyten de pale ofte over den waghelagh⁹⁰ int landt loopende sullen moghen dootgheslaghen worden”; 2. „dat men de duynen, die seer cranck zyn teghen de zee, niet en sal laten met konynen belegghen nocte peupleren, opdat de selve niet crancker en worden”. Maar tegen militairen, die met vuurwapens in duinen gingen jagen, had het Vrije voorlopig weinig verweer. Het Vrije zou de kommandanten van Damme, Oostende en Nieuwpoort verzoeken hun mannen te beletten konijnen te schieten⁹¹.

De Oost-Duinen werden in een oostelijke en een westelijke sektor ingedeeld. De eerste pacht ging in op 15 maart 1680, voor 12 jaar. Jacques Tristram pachtte de sektor Knokke-Oostende tegen 500 gulden per jaar⁹². Bij de verpachting van 15 maart 1692 verdeelde men de Oost-Duinen in 5 distrikten, en verpachtte men deze voor 6 jaar. Nikolaas van Assenede pachtte het 4de distrikt, dat strekte van Blankenberge „tot aan het ghescheet vande prochien van Heyst en Knocke”. Frans van Beversluys nam voor 288 pd. par. het 5de distrikt, nl. de duinen vanaf de genoemde grens „tot het oude fort van St. Pauwels daarin begrepen, soo verre het selve voor warande ghebruyckt is geweest”⁹³.

N. van Assenede onderhield zijn sektor niet zoals het behoorde. Hij liet de konijnen op de

velden lopen en het vee de helmplanten afeten. De Watering Eiesluis die een doorbraak van de Graafjansdijk vreesde, meldde op 20 november 1694 dat „den duyn ende vettendyck van Heyst tot Blanckenberghe seere doorboort ende bedorfvn wierdt door de conynen”. Daarop poogde het Vrije N. van Assenede te doen afzien van zijn duinpacht⁹⁴. Toen de Heistenaren klaagden over de massa's konijnen die „hunne bezaeythede” afknabbelden, besloot het Vrije op 22 januari 1695 het reglement toe te passen, nl. „de conynen commende over den wagheslagh tot op hun landt doot smyten”⁹⁵.

Op 28 januari onderhandelde het Vrije met N. van Assenede. Hij wilde afzien van de pacht van het 4de distrikt op drie voorwaarden: 1. de kwijschelding van de pachtsom van de eerste drie jaren, nl. 37 pd. gr.; 2. hem „'t ghe-niet van 't gars vande pannen” laten tot het einde van zijn pacht; 3. in april of mei konijnen vangen⁹⁶. De zaak kwam niet tot een oplossing, omdat het Vrije door een inval van Franse troepen bedreigd werd.

Op 14 maart 1698 bood de Watering Eiesluis aan de duinen tussen Blankenberge en het Paulusfort voor 10 jaar te pachten. Maar binnen de voorgestelde sektor lag ook de Zoute Schorre, die J.B. Vleys pachtte van Graaf Monterey. Eiesluis toonde zich bereid de volgende twee voorwaarden te aanvaarden: 1. een vergoeding betalen aan Vleys omwille van de Zoute Schorre; 2. „gheen coninen te moghen laten loopen ende pupleeren inde selve duynen”. Maar Eiesluis wenste niet de gebeurlijke schade veroorzaakt door konijnen te vergoeden. Het Vrije besloot toen tot een openbare verpachting over te gaan⁹⁷.

Op 22 maart publiceerde het schepenkollege een plakkaat aangaande de Oost-Duinen: 1. „'t bejaghen vande duynen” met vee wordt verboden; 2. het kweken van konijnen wordt

toch toegelaten, behalve in de sektor tussen Heist en Blankenberge; 3. de konijnen die buiten de duinen lopen, mogen doodgeslagen worden. Met deze voorwaarden werd op 25 maart een openbare verpachting gehouden⁹⁸.

Het 4de distrikt strekte toen van Blankenberge „tot aan de voetstie van Heyst”⁹⁹, het 5de distrikt van de Visserswegel tot de grens Knokke-Heist, het 6de distrikt van de genoemde grens tot „het oude fort van St. Pauwels daerinne begrepen, soo verre het selve voor warrande ghedisponceert volghens de resolutie vanden collegie in daten 22. maerte 1698”. Het 4de distrikt werd „niet verpacht tot eviteren vande schaede vanden door het populieren van de conynen”. Voor het 5de en 6de distrikt daagden geen liefhebbers op¹⁰⁰.

J.B. Vleys vond twee partners, nl. Paulus van Nieuwmunster, hoofdman van Heist, pachter van de Pannehofstede en buitensluismeester van Eiesluis, en Justo Blom, ontvanger van Eiesluis. Samen boden ze aan het Vrije 30 pd. gr. per jaar voor het 5de en 6de distrikt „tot pasturage ende jacht vande coninnen”. Het Vrije aanvaardde¹⁰¹. Vanaf 15 maart 1704 pachtte Blom het 5de en 6de distrikt tegen 33 pd. 6 sch. 8 gr. per jaar¹⁰².

Op 19 oktober 1709 verpachtte men de Oost-Duinen helemaal opnieuw tot 15 maart 1716. Frans Taelman aanvaardde het 5de distrikt voor 27 pd. gr., krikhouder Joris Vandendorpe en Paulus van Nieuwmunster het 6de distrikt eveneens voor 27 pd. gr.¹⁰³. Op 9 oktober 1713 moesten schepenen van het Vrije even tussenkomen om tussen Knokke en Heist te bekijken „de limiten van iders ghepachten duyn”¹⁰⁴.

Het schepenkollege liet de pacht van de zes distrikten doorlopen tot 15 maart 1717, en hield toen een openbare verpachting. Het 4de distrikt werd nog steeds niet uitgegeven. Het

5de en 6de werden voortaan „in een gecalculeert”. F. Taelman nam deze sektor tegen 102 pd. gr. per jaar¹⁰⁵. Het tempeest van 31 december 1720 spoelde grote delen van de duinen weg en joeg het zeewater tot in sommige pannen. Daarop vroegen de duinpachters afslag wegens het groot verlies aan konijnen¹⁰⁶.

Daarop hielden schepenen een algemene duinschouwing. Ze bevonden dat de duinen „door de groote quantitheyt van conynen merkelyck waeren gheruyneert, selfs peryckel causeerden van doorbraecke door den duyn”. Op 8 maart 1721 ontsloeg het Vrije de pachters van een jaar pacht. Het besloot de pacht van alle distrikten niet voort te zetten, maar eerst de „duynen uut te vanghen”¹⁰⁷.

Aangezien de Oost-Duinen onverpacht bleven liggen, gaven ze na enkele jaren de indruk een niemandsland te zijn. In 1730 liet Ch. Coppieters, ontvanger van de Domeinen in het Vrije, het oog vallen op „het pasteur gelegen tusschen de prochie van Heyst en Cnocke, nochtans binnen dyck ende duynen”. Hij meende dit gewest „aen hem te attribueren voor vacant over syne majesteit”. De rechters van de Domeinen wezen het Pasteur toe aan Coppieters, die het dadelijk verpachtte.

De pacht van de Oost-Duinen behoorde echter volgens het oktrooi van 1 september 1679 voor 55 jaar aan het Brugse Vrije. Het schepenkollege ging in beroep bij de Private Raad. Ondertussen stuurde het Vrije op 30 april 1731 zijn ontvanger Jacques Winckelman naar het Pasteur. In tegenwoordigheid van Coppieters en een rechter van de Domeinen werd „den garsganck” verpacht. Het dekreet van 22 januari 1732 bevestigde het recht van het Vrije.

Winckelman reisde voortaan ieder jaar in april naar Knokke om het Pasteur openbaar te verpachten. Op die manier trok het Vrije nog

de volgende inkomsten uit de Oost-Duinen: 1 mei 1731-1732, 18 pd. gr.; 1 mei 1732-33, 17 ½ pd. gr.; 1 mei 1733-34, 23 pd. 4 sch. gr.; 1 mei 1734-35, 20 pd. 8 sch. gr.¹⁰⁸. Op 1 november 1734 liep de pachttermijn van 55 jaar ten einde. Vanaf dit ogenblik beschikte de Raad van Financiën en Domeinen opnieuw over de Oost-Duinen, behalve het Pasteur, waar de pacht feitelijk nog tot 1 mei 1735 duurde.

12. De Oude Hazegraspolder in de 18de en 19de eeuw

Gedurende de tweede helft van de 17de eeuw werden uit de lage duingronden de beste stukken in akkerland omgezet. Men legde perceelsgrachten aan in het zuidelijke deel van de Kalfduinen en van de Magere Schorre. Het heuvelachtige noordelijke en noordwestelijke deel van de Oude Hazegraspolder bleef verder magere grasweide. In de bedoelde periode heeft een landmeter de percelen nauwkeuriger opgemeten, en werd er een ommeloper opgesteld die in de gehele polder 17 percelen onderscheidde.

Op dit landboek steunde Vleys wanneer hij percelen onderverhuurde. Op 18 juni 1706 verpachtte hij aan Jacques Raes de nummers 10, 12, 13, 14, 15, 16 en 17, samen ongeveer 250 G. Deze 7 percelen besloegen de ruimte tussen de westgrens, het Paulusfort en het kasteleinshuis. Het grootste gedeelte van deze oppervlakte wordt in de ommeloper schorre en grasland geheten.

De verpachting gebeurde op de manier „soo tselve tot nu toe van wegghen syne excellentie verpacht is geworden”. Enkele voorwaarden volgden gewoon „de costuyme vanden lande vanden Vryen”: de pachters stellen een persoon als borg; de borgen en pachters onderwerpen zich aan de wetten van het Brugse

Vrije; ze voldoen ieder jaar hun pacht ten huize van de verpachter, in dit geval te Brugge; ze betalen de belastingen, die door het Vrije en de parochie op hun bedrijf gelegd worden; ze vergoeden aan de verpachter de onkosten van de pachtbrieven en van het instelgeld; ze moeten de grachten van hun percelen behoorlijk delven „om het water daer door te sueren”.

Daarbij kwamen bijzondere voorwaarden. De pachters kregen „den schapdryft van alle de verpachte partijen, omme deze by hem oft andere te doen afdryven”; ze waren verplicht, „boven den voorschreven pacht, jaerlicx te leveren een vet lam”; ze zullen „geene conynen en moghen vanghen, ende vysschen inde vischerien, op peyne van pacht braeke, indient den verpachter belieft, boven vyfthien guldens voor den aermen van Cnocke van ieder conyn, dat sy sullen hebben ghevanghen, soo op hunne ghepachte landen, als wel op alle andere ende warande vanden Vryen”.

„Voorts sullen pachters geen quytscelt pretenderen, soo van contributien, logementen, campementen, leverynghe van groene of drooghe fourage”. Een gewichtige bepaling was verder dat „den pachter reserveert in syne macht op te houden alsulcke pachten, als hy dunckt te luttel te ghelden”. Maar het onderhoud van de zeedijken en van de uitwateringsbuis bleef op de eigenaar rusten, „mitgaders trecht van suatie”.

De pacht ging in op 1 oktober 1706, tegen 62 pd. gr. per jaar, voor 9 jaar. Raes kreeg een toemaat, nl. de Zoute Schorre. Een slotbemerking aangaande de 7 percelen verklaart: „vermagh den pachter die ghebruycken te besaeyen, gars te maecken naer syn goet duncken, ende sal teinden syn neghen jaeren so veele gars moeten laten, als hy sal ghebrocken ende ghelebeurt hebben¹⁰⁹”.

In het oostelijke deel van de Oude Hazegras-

polder werden de percelen door verschillenden gebruikt. Op 1 oktober 1712 begon een nieuwe pachttermijn van 9 jaar. Dank zij de kaart van 1714 kunnen we de pachters en hun woningen situeren: 1. de grote hofstede, Jan Gyselinck; 2. een nieuw hoeveke op C 261, Pieter Desnick; 3. het hoeveke op C 159, eerst Jan Dejagher, daarna Cesar Deboot, gehuwd met weduwe J. Dejagher; 4. het hofstedeke op C 119, Jan de Gelyncke; 5. het kasteleinshuis, weduwe Joos Lambrecht; 6. een nieuw hoeveke op C 96, 80 m ten noorden van de Kalfmolen. De laatstgenoemde 5 woningen stonden in de Kalfduinen. Dit betekent dat de Oosthoek zich allengskens in noordelijke richting uitbreidde.

Volgens de plakbrief van 1718 werd de Oude Hazegraspolder in 6 kopen ingedeeld. Het genoemde dokument geeft details over de hoevegebouwen. Op de hoeven Gyselinck en Desnick behoorden „de huysinghen, schueren, stallen ende andere edificien” aan de eigenaar van de polder, maar bij Gyselinck waren „den schaepstal ende het ovenbuer” eigendom van de pachter. Dejagher, Lambrecht en de Gelyncke bezaten zelf hun hoeveke.

Volgens de plakbrief pachtten Joets, Van Assel en Meyers 52 G van de Oude Hazegraspolder, en stond er op hun terrein een huis met schuur en stallingen. Maar een bijgevoegde nota zet deze fout recht: op koop 1 staan „geene edificien”¹¹⁰. De bedoelde hoeve was zonder twijfel de Stelle B op de Paulusdijk. Joets en zijn vennoten pachtten immers ook de genoemde dijk en de Grote Schorre, die niet bij de eigendom van Croy gerekend werden.

Uit de boven aangehaalde dokumenten blijkt niet dat er in het begin van de 18de eeuw al enige bebossing bestond in de Oude Hazegraspolder. We kunnen de ontwikkeling van de uitbating en van de bewoning gedurende de

18de eeuw niet verder volgen, omdat het archief van de hertogen van Croy ons ontbreekt. Toch vernemen we dat een deel van de polder in 1786 hakhout droeg. Ph.F. Lippens betrok immers in het genoemde jaar een grote hoeveelheid rijshout uit een bos in de Oude Hazegraspolder¹¹¹. Ook hier gebeurde dus hetzelfde in het midden van de 18de eeuw als in andere gemeenten van de Oostenrijkse Nederlanden, nl. een grote uitbreiding van de bossen met 'taillie'¹¹².

Een kaart laat ons toe de bewoning van de Oude Hazegraspolder in 1792 te bepalen. Op de grote hoeve woonde de weduwe Filip Schram. In de Kalfduinen stonden steeds de vijf in 1714 genoemde duinhoevekes. Er was een aangroei van 8 woningen sedert 1714: Jan Dhaese in de buurt van het Bernaartfort (C 218); Jan Vermeire (C 144) en Nikolaas van Wynsberghe (C 24) 500 m ten zuiden van het Paulusfort; D 582 en 543 ten noorden van het Kalf; Frans Ramaut (D 514), Emmanuel Ver-cruyse (D 517) en Cornelis Derudder (D 523) op het westeinde van de Magere Schorre¹¹³.

Toen de Fransen in 1794 de Oostenrijkse Nederlanden veroverden, behoorde de Oude Hazegraspolder aan prins Emmanuel de Croy. De Franse republiek nam de polder in beslag. Pecsteen kocht in 1811 het grootste deel van het Oude Hazegras, nl. de grote hoeve en de Kalfduinen. Bij besluit van 25 november 1817 schonk de Koning der Nederlanden twee stukken van de Oude Hazegraspolder terug aan Auguste-Philippe, zoon van Em. de Croy, nl. 4 ha met het hoeveke C 218, bewoond door Izaak van Hollebeke, en 8 ha gras- en akkerland in de Magere Schorre. Pecsteen liet een groot aantal van de in 1811 gekochte percelen, „by onderhandsche akte” van 20 juli 1820, aan Aug. de Croy over, nl. 105 ha¹¹⁴.

Ziehier de stand van de bewoning in de Oude

Hazegraspolder en op de Graafjansdijk in 1820: 1. in het oostelijke deel: Jan Antheunis op de grote hoeve; Izaak van Hollebeke op C 218; Pieter Keukelinck op C 292; Emiel Beine op het Bernaartfort; 2. in de Kalfduinen: C 261, Jozef Vanbesien; C 159, Pieter Lazeure; C 143, weduwe Thomas; C 24, Filip Devrough; C 119, Andries Verlinde; C 101, Alexander Bernard; C 95, bewoner niet genoemd; 3. in de Magere Schorre: D 582, Andries Dhondt; D 578, Frans Beuselinck; D 563, weduwe Dhondt; D 543, Pieter van Regelberghe; D 536, Alexander Monteville; D 523, Leontinus Debrock; D 520, Latomme; D 517, de molenaar van de Kleine Molen, Frans Gheyle; D 514, Andries Vandekeere; 4. op de Graafjansdijk: C 444, Jan Binnen; C 561, bewoner niet genoemd¹¹⁵.

De kinderen van A. de Croy, die op 28 december 1826 de bezittingen van hun vader erfden, stelden hun gronden te Knokke algaauw te koop, samen met een bos van 4 ha te Uitkerke. Het bezit bestond uit 1. de grote hoeve, groot 76 ha (C 282-293; 300-437); 2. het hoeveke C 261, groot 4 ha; 3. de reeds vermelde 8 ha in de Magere Schorre; 4. talrijke percelen „taillie bosch” in de Kalfduinen, samen 29 ha (C 123-128; 147-157; 180-195; 225; 233-241; 299).

Deze bossen stonden langs de west- en de oostzijde van de huidige Oosthoekstraat en bij het Bernaartfort, thans Zuiveringsstation. Ze zijn hoogst waarschijnlijk alle geplant vóór de inbeslagname, en wel in de tweede helft van de 18de eeuw. In deze sektor moeten we het in 1786 vernoemde bos van Croy, en het in 1816 aangehaalde bos van Pecsteen zoeken. Notaris Frans Vandesteene uit Brugge sloeg de verkoop toe op 12 januari 1828. Pieter Borre uit Brugge kocht alle boven beschreven landerijen te Knokke en Uitkerke, samen 121 ha, voor

52.210 gulden¹¹⁶.

In 1858 werd een deel van de Kalfduinen te koop aangeboden, o.a. het hoeveke C 214 en de aanpalende percelen, de hoevekes D 583, weduwe Cornelis Dezutter, en D 563, Jan Dhondt, beide in het zuiddeel van de Magere Schorre. De gebouwen van de drie hoevekes behoorden aan de pachters; ze mochten „ten einde deser pacht door den eigenaar des gronds overgenomen worden, half staende, half liggende weerde”. De bij de plakbrief behorende kaart toont aan dat ook C 123-128 bebost waren en dat Charles Joets, gehuwd met Sophie, dochter van P. Borre, in 1858 meer dan de helft van het Oud Hazegras bezat nl. 1. de grote hofstede; 2. het middendeel van de Kalfduinen met het hoeveke C 261; 3. A 298 bis en 299, d.i. de grote duinenvlakte op de noordwestzijde van de polder¹¹⁷.

13. De nieuwe Hazegraspolder als waterschap (tot 1800)

De eigenaars van de nieuwe polder, nl. P. Debock, B. D'hert, Th. Walwein, Ph. F. Lippens en de Hertog van Croy — deze laatste tegenwoordigd door Ph. Pecsteen — stichtten op 6 november 1784 een nieuwe watering. De gelanden kwamen ieder jaar in mei of in juni samen te Brugge, meestal in het Hof van Commerce in de St.-Jacobsstraat, waar dijkgraaf-ontvanger Lippens de balans van de uitgaven en de inkomsten voorlegde. Vervolgens werd de rekening afgesloten en door de aanwezige gelanden ondertekend. De rekeningen van Lippens en zijn opvolgers leveren ons eersterangs-informatie over het beheer van de Nieuwe Hazegraspolder, van zijn ontstaan tot ca. 1850.

Dijkgraaf Lippens nam in het najaar van 1784 de leiding van de nieuwe watering op zich. Zijn jaarloon bedroeg 40 pd. gr. Dadelijk

kocht hij, in de naam van de „ghemeene ghe-lande”, de nodige hoeveelheid koolzaad, en liet ermee de kruin en de binnenhelling van de zeedijk bezaaien. Aan H. Hubens, die voortaan het gebruik van de Grote Schorre miste, verpachtte hij voor 6 jaar de buitenhelling en de schorre buiten de nieuwe zeedijk, tegen 112 gulden per jaar. Verder stond Lippens voor de zware opgave dat hij wegen en grachten moest aanleggen. Hij kocht eerst „twee nieuwe kiel-draeden tot afkielen de respectieve caevel en andere sloten”, alsook 200 „piquet paelen”.

Op 1 februari 1785 greep een openbare aanbesteding plaats: het delven van de grachten tussen de hoofdkavels en langs de wegen, en van „den separatie gracht langs Paulusdyck”. Terwijl de bovengenoemde watergangen gegraven werden, voerden Laurens Meneve en zijn mannen allerlei werken uit: ze dolven de grachten tussen de supplementkavels; ze reinigden de overgeblevene kreken; ze spreidden de aarde die uit de nieuw gegravene sloten voortkwamen; ze ruimden „den grooten gemeenen waeterput van desen polder liggende in de lange straete”; ze legden de straatsloten rond de waeterput; ze verhoogden de Lange Straat tussen de Paulusdijk en de waeterput. Verder noteert Lippens in zijn dagboek dat hij in juli is begonnen te „stellen den nieuwen bosch aenden waeterput, den welcken hebben doen delven mits hy droog lag”.

Joos Vanmarcke maakte de watergang die, rond de westbastions van het Hazegrasfort, onder de Hazegrasstraat door, het overtollige water naar „het nieuw canal der zeesluysse” moest brengen. Onder de genoemde weg legde hij een houten buis, en op het uiteinde ervan timmerde hij schuiven. De boven opgesomde werken kostten het waterschap ongeveer 4.000 gulden. Lippens stelde de bouw van de twee bruggen in de Lange Straat uit. Hij kon immers

het nodige timmerhout niet aanvoeren, omdat de Hazegrasstraat „niet ten vollen en was gemaect”, en omdat de militaire overheden hem nog niet toelieten zijn schepen bij de Hazegrassluis te meren.

Het op de zeedijk gewassene koolzaad bracht de gelanden 40 hoed graan op. Jakob de Meyere, kastelein van Lippens, heeft de bedoelde oogst doen inzamelen en „ter mert van Brugge” voeren. Middelerwijl bestond er nog steeds discussie tussen de Nieuwe Hazegraspolder en Hergodts, ontvanger van de Domeinen, aangaande de Paulusdijk. D’hert drong bij de Raad van Financiën aan, opdat die de genoemde dijk aan de rechtmatige eigenaars zou afstaan. In afwachting betaalde Lippens nog niet de 5 gr. per G die de Nieuwe Hazegraspolder als 'reconnaissance' aan de Domeinen moest voldoen. De eerste rekening van het waterschap werd op 7 februari 1786 voorgelegd. Deze sloot met een tekort van 3.800 gulden, gezien de geringe inkomsten en de grote uitgaven voor de uitrusting van de polder.

In 1785 had Lippens niet alleen de zeedijk, maar ook de „groote nieuwe polderstraete” met koolzaad bezaaid. De genoemde weg kon immers, wegens het ontbreken van de bruggen, nog niet gebruikt worden. De oogst bracht in 1786 59 ¼ hoed op. Op 20 januari 1786 kwam de dijkgraaf de toelating van kolonel Debrou om schepen nabij het Hazegrasfort te laden en te lossen. Daarna kocht hij het hout, dat hij nodig had voor de bruggen in de straten. Op 3 mei arriveerde schipper Vanderpluym met een lading gezaagd hout „in de sluyskille”¹¹⁸.

In juli stelde Lippens zijn mannen te werk in de Lange Straat. Waar de weg de Schaperijkreek en de Hazegraskreek moest passeren, werden houten buizen geplaatst. Lippens nam enkele roeden grond uit de aanpalende percelen, om op de bedoelde twee plaatsen de

kreekbedding te versmallen. Op de nieuwe oevers werd de aangevoerde aarde met rijswerk vastgelegd. Lippens kocht het nodige rijshout in de Oude Hazegraspolder. Pecsteen leverde hem „5.775 sinckrys kleynbesteck... tot maeken de packbermen van rys in de gemelde polderstraeten”.

Ondertussen was de Hazegrasstraat voltooid, van Schapenbrug tot in het Hazegrasfort. Vanaf dit ogenblik kende de Paulusdijk een nog nooit gekend verkeer van wagens, die landbouwprodukten en bouwmaterialen aan- of wegvoerden. Als verkeersweg bood de genoemde dijk even weinig waarde als een gewone aardeweg in de polders. Na de winter 1786-87 bleek hij erg stukgereden te zijn. De sektor van de Hazegrasstraat totaan de Lange Straat werd hersteld door middel van 'opsanden'.

Onder de uitgaven ontmoeten we een nieuwe post, nl. de zitpenningen. De gelanden hadden nl. op 5 mei 1786 besloten een „auditie recht” van 72 gulden onder de aanwezige gelanden te verdelen, telkens een rekening afgesloten werd. De tweede rekening sloot op 8 mei 1787 met een tekort van 1.246 gulden. Dank zij het akkoord van 8 december 1786 waren de eigenaars van de Nieuwe Hazegraspolder opnieuw in het volle bezit van de Paulusdijk en van de Zoute Schorre gekomen.

De genoemde dijk werd in 1787 aan verschillenden verpacht. H. Hubens pachtte de sektor, die begon bij kavel 1 en strekte „tot aen eene jonge groeyende haege” die even ten westen van de Stelle B op de dijk stond. Het volgende rek strekte van de bedoelde haag tot „aende heyninge”, die zich bevond tussen het huis, dat D’hert in 1785 op de dijk gebouwd had, en de keet die Lippens in 1784 opgericht had. D’hert nam deze sektor, omdat die tegenover zijn kavel lag. Verder pachtte Debock de dijksektor langs zijn kavel en langs de supple-

mentkavels.

De Nieuwe Hazegraspolder ontving 114 pd. 11 sch. 2 gr. als vergoeding voor de strook grond, die in de Sluisvliet B opgenomen was. Daarnaast vergoedde Lippens 227 gulden aan Croy en aan D'hert voor de stukjes grond, die hij in 1786 uit kavel 4 en 5 genomen had. Nadat van Overloop, ontvanger van de Domeinen, betaald had voor de gronden, waarop het Hazegrasfort gebouwd was, begon het waterschap in 1788 de jaarlijkse recognitie van 5 gr. per G te voldoen. De derde rekening sloot op 13 mei 1788 met een tekort van 607 gulden.

De dijkgraaf zorgde verder voor het onderhoud van de polder. Af en toe liet hij straatgrachten of krekken reinigen, en op de zeedijk de distels maaien. Hij deed zand aanbrengen op de Paulusdijk en de Lange Straat, wanneer de wagenwielen begonnen te diep in het wegdek te snijden. In de winter 1788-89 werd een deel van de zeedijk met 1 voet verhoogd: uitgave 392 gulden. Tekort op 12 mei 1789: 1.757 gulden.

In 1788 verliet Hubens de Stelle B en verhuisde hij naar de hoeve ten zuiden van het Izabellafort. Uit de rekening 1788-89 leren we dat de gebouwen van de Stelle B aan Hubens toebehoorden, en dat hij vóór zijn vertrek zijn hoeve aan Lippens verkocht. De westgrens van de dijksektor die Hubens totdantoe gebruikte, heet immers „eene groeyende jonge haege, staende opden selven dyk (=Paulusdijk) voorbij de hofstede van desen rendant (= Lippens), gekogt vanden selven Hendrick Hubens, met het recht van cheyns”.

Toen in 1787 de Kommandeursplaat ingedijkt werd, geraakten ook 5 G voorland van het Hazegras in de nieuwe polder besloten. Eerst waren de gelanden van plan dit perceel te verkopen. Tenslotte ging de verkoop niet door. Het perceel werd in 1788 bezaaid met

koolzaad, in 1789 met gerst. Het tekort van het waterschap was op 11 mei 1790 gestegen tot 2.238 gulden. Om die reden schoten de vergaderde gelanden een geschot van 3 ½ gulden per volprezen gemet, te betalen vóór 15 juni 1790.

Het genoemde geschot bracht 2.359 gulden 12 stuivers op. Op 10 mei 1791 bedroeg het tekort 771 gulden, en werd een geschot van 3 gulden geschoten. In 1791 dolven 6 Knokkenaren elk een deel van de dijksloot, samen 4.150 m, tegen 6 stuivers per roede. Ook de Schaperij- en de Hazegraskreek werden geruimd. Tekort op 8 mei 1792: 353 gulden; geschot: 3 gulden. Op de genoemde dag trad Jacques Pecsteen in functie als dijkgraaf met een jaarwedde van 50 gulden. Dank zij het watergeld van de voorgaande drie jaren, en de geringe uitgaven van 1792 boekte het waterschap op 14 mei 1793 een overschot van 388 gulden. Toch schoot men op die dag 1 gulden 4 stuivers.

Het feit dat de Oostenrijkse Nederlanden in 1794 onder het gezag van de Franse republiek kwamen te staan, wijzigde niets aan de gewone inkomsten en uitgaven van de Nieuwe Hazegraspolder. Wel verminderde sterk de zorg voor de wegen en het afwateringsnet. Wegens de weinige aktiviteit in de watering liet Pecsteen de rekening tot 1798 doorlopen. Toch ontmoeten we een interessante post: „delven en verdiepen den waeterput tusschen de corte duynen tot het waeteren de beesten”. Hier gaat het om de drinkput even ten noordoosten van het Paulusfort. De rekening werd afgesloten op 25 juni 1798; tekort: 997 gulden; geschot: 1 gulden 16 stuivers. Tekort op 15 mei 1799: 333 gulden; tekort op 18 juni 1800: 209 gulden¹¹⁹.